

Türkiye'de Toplumsal ve Dinî Değişimin İzleri:

AK Parti İktidarında Nereden Nereye

Selman Yılmaz

Türkiye'de Toplumsal ve Dinî Değişimin İzleri: AK Parti İktidarında Nereden Nereye

Selman Yılmaz

Türkiye’de Toplumsal ve Dinî Değişimin İzleri:
AK Parti İktidarında Nereden Nereye
(Öğretmenler Üzerinden Bir Değerlendirme)

Yazar

Selman Yılmaz

ISBN: 978-605-2233-62-7

1. Baskı

Ekim, 2019 / Ankara

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 327

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

*İlyas abime,
sevgi, muhabbet ve özlemle...*

Dr. Öğr. Üyesi Selman Yılmaz

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak çalışan Selman Yılmaz doktorasını sosyoloji alanında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan Pittsburgh Üniversitesi'nden almıştır. Çalışma konuları Türkiye'de din-devlet ilişkilerindeki değişim, kültür-din etkileşimi ve toplumsal değişim süreçleri üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışmalarının ayrıntılarına Ankara Üniversitesi'ndeki kişisel web sayfasından ulaşılabilir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	9
GİRİŞ.....	13

I. BÖLÜM TOPLUM VE DEĞİŞİM

Toplumsal Değişim.....	17
Toplumsal Değişim Kuramları.....	19
I. Döngüsel Değişim.....	22
A. Organizmacı Değişim Modelleri.....	22
İlk Çağ Filozoflarına Göre Toplumsal Değişim.....	23
İbn Haldun (1332-1406).....	24
Cemil Meriç (1916-1987).....	29
II. Doğrusal Değişim.....	33
A. Evrimsel Değişim Modelleri.....	33
Auguste Comte (1798-1857).....	34
Max Weber (1864-1920).....	39
B. İşlevselci Değişim Modelleri.....	44
Emile Durkheim (1858-1917).....	46
Talcott Parsons (1902-1979).....	51
Mübeccel Belik Kıray (1923-2007).....	56
C. Çatışmacı Değişim Modelleri.....	60
Karl Marx (1818-1883).....	61
Ralf Dahrendorf (1929-2009).....	65
III. Çok Yönlü Değişim.....	70
A. Yeni Modernist Modeller.....	70
Anthony Giddens (1938 -).....	71

B. Post-Modernist Modeller.....	75
Zygmunt Bauman (1925-2017).....	77
Toplumsal Değişim Kuramlarına Getirilen Eleştiriler.....	82
Toplumsal Değişim ve Din İlişkisi.....	87
Toplumsal Değişimi Yavaşlatıcı Bir Unsur Olarak Din.....	88
Toplumsal Değişimi Hızlandırıcı Bir Unsur Olarak Din.....	96
İslam'ın Toplumsal Değişime Bakışı.....	105

II. BÖLÜM YÖNTEM

Araştırmanın Önemi.....	111
Araştırma Metodu.....	118
Araştırma Evreni ve Örneklem Seçimi.....	119
Araştırmanın Uygulanması.....	121
Araştırmanın Sınırlılıkları.....	122
Araştırma Soruları.....	124
Araştırma Grubunun Genel Özellikleri.....	125

III. BÖLÜM DİNİ İNANÇ VE TEMAYÜLLER

Temel inançlar.....	129
Allah inancı.....	129
Kur'an İnancı.....	134
Ahiret İnancı.....	139
Diğer İnançlar.....	144
İbadetler.....	150
İbadetleri Yerine Getirme Algısı.....	150
Oruç İbadeti.....	156
Namaz İbadeti.....	159
Dua.....	162

Dinî Hayata Şekil Veren Sosyo-Kültürel Faktörler.....	164
Dinî Bilgi Düzeyi.....	165
Dinî İnanca Verilen Önem.....	172
Dine Karşı Duyulan Güven Duygusu.....	177
Dinî Yasak Algısı.....	185
Geleneksel Din.....	190
Güncel Tartışmalar.....	196

IV. BÖLÜM

TOPLUMSAL VE DİNİ DEĞİŞİMİN GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Türkiye’de Toplumsal Değişimin Dinamikleri.....	207
AK Parti İktidarında Toplumsal Değişimin Dinamikleri.....	213
Toplumsal Değişimin Din Üzerine Yansımaları.....	221
SONUÇ	233
KAYNAKLAR	241
TABLO, GRAFİK VE ŞEKİL LİSTESİ	255
EKLER	257

III. BÖLÜM

DİNÎ İNANÇ VE TEMAYÜLLER

Temel inançlar

Allah inancı

Bütün dinlerde aşkın varlık inancı o dini oluşturan en temel inanç olarak karşımıza çıkar (Akdoğan, 2002: 125). Bu varlığın ismi toplumlar ve dinler arasında farklılık gözetse de genel olarak evreni yaratan ve her şeye gücü yeten aşkın bir varlık bu inancın temelini oluşturur. Dine de bu varlığın emrettiğine inanılan hükümler şekline verir. Bir dini oluşturan inançlar bütünü, varlığını bu aşkın yaratıcıya dayandırmadığı sürece gücünü muhafaza edemez. İslam dininin temelini de Allah inancı oluşturmaktadır. Allah inancı olmadığı sürece diğer inanç ve ibadetlerin bir kıymetinin olmayacağı birçok ayette ifade edilmektedir (Yavuz, 2000: 529). Kur'an'ın nazil olduğu ilk dönemde öncelikle Allah inancını tahkim etmeye çalışıldığı görülmektedir. Mekke döneminde inen ayetlerde (Mekkî sureler) Allah'ın varlığına ve birliğine yönelik konular yoğunlukla işlenir (Yargıcı, 2004; Okumuş, 2013). Allah'ın varlığı ve emirleri konusundaki kesin inanç beraberinde bu hükümlere yüksek oranda uymayı da getirecektir.

Anketimize katılan öğretmenlerin %91.4'ü İslam'ın emrettiği anlamda bir Allah inancına sahiptir. 24 kişiden oluşan %5.7'lik bir kesim Allah'a inanıp evrenin O'nun tarafından yaratıldığını düşünmekle birlikte, dinlerin Allah'ın isteğinin bir sonucu olmadığını düşünmektedir (Tablo 4). Müdahaleci olmayan bu

yaratıcı inancında, Tanrı dünyayı yaratarak doğa kanunlarını yürürlüğe koymuş ve dünyanın işleyişinden elini eteğini çekmiştir.

Tablo 4. Allah İnancı

<i>Allah'a inanma hususunda size göre en uygun ifade hangisidir?</i>	Sayı	%
Her şeyi yaratan, bilen ve her şeye gücü yeten Allah'a inanıyorum.	384	91.4
Evrenin Allah tarafından yaratıldığına inanıyorum. Fakat dinler gerekli değildir.	24	5.7
Allah'a inanmada bazı şüphelerim var.	5	1.2
Allah'a inanmıyorum.	5	1.2
Cevapsız	2	0.5
Toplam	420	100

Her ne kadar anket sorumuzda bu cevap şıkkı “Evrenin Allah tarafından yaratıldığına inanıyorum. Fakat dinler gerekli değildir.” şeklinde ifade edilmiş ve bunun üzerinden bu kişilerde Allah inancının var olduğunu söylüyor olsak da buradaki yaratıcıdan kastedilen varlığın, bizatihi İslam dininde vurgulanan yaratıcı (Allah) olmadığını ifade etmek gerekir. Allah özel bir tanrı tasavvurunun adı olup içeriklendirilmiş hususi bir Tanrı'ya işaret eder. Burada vurgulanan inançta ise aslında herhangi müşahhas bir yaratıcıya atıf yapılmamaktadır. Bu kişilerdeki yaratıcı tanrı fikri semavi gelenekteki kişisel (zat) tanrı tasavvuruyla birebir örtüşmemektedir.

Tanrı tasavvurunu temel olarak iki gruba ayırabiliriz. Birinci gruptakiler Tanrı'yı kendilerine veya başka dünyevi varlıklara

benzetmektedirler (teşbih). İkinci grupta Tanrı her şeyden tenzih edilerek soyutlanmıştır. Gerek teşbihi gerekse tenzihi tanrı tasavvuru, din düşüncesini doğrudan etkilemektedir. Teşbihi tanrı tasavvuru, tanrıyı gökten yere indirmekte ve onu nesnelere benzetmektedir. Bu benzetme işlemi neticesinde tanrı kutsallığını yitirirken nesnelere kutsallaştırılmakta ve onun yerine konulmaktadır (Canatan, 2019: 80). Müdahaleci olmayan tanrı inancında tanrı doğa kanunları gibi işlev görmektedir. Buna göre Tanrı evreni yaratarak doğa kanunlarıyla işleyişini belirlemekte, bundan sonraki kısma karışmamaktadır.

Genel olarak ülkemizde deizm çevresinde yapılan bu tarz tartışmalarda tanrının rolü hakkında ortak bir mutabakat bulmak zordur. Evreni ve insanı yaratma gücüne sahip bir Tanrı'nın onlara müdahale edecek gücünün de doğal olarak bulunması gerekir. Bu müdahale din kurumuyla karşımıza çıkar. Deist düşünceye göre yaratma gücüne sahip bir Tanrı'nın dünyaya müdahale etmeyişi, Tanrı'nın kendine koyduğu ahlaki bir zorunluluk gereğidir. Bu durumda doğa yasaları Tanrı'nın kendisi konumuna yükselmektedir.

Deizm üzerine yaptığımız bir araştırma (yayın aşamasında) kapsamında müdahaleci olmayan tanrı anlayışına sahip bireylerle mülakatlar gerçekleştirmiş bulunmaktayız. Genel olarak bu bireylerin inançlarıyla ilgili kafa karışıklığına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Yaptığımız mülakatlarda birbirleriyle çelişen çok sayıda cevap almamız bu kafa karışıklığının bir sonucu olarak karşımıza çıkmıştır. Benzer bir durumu Allah inancı hususunda öğretmenlerin verdikleri cevaplarda da görmek mümkündür.

Evrenin Allah tarafından yaratıldığı fakat dinlerin gerekli olmadığını düşünen 24 öğretmenin yarısı insanların iyilik ve kötülüklerinin verileceği bir ahiret hayatının var olmadığını düşünmektedir. Buna karşın 9 öğretmen ahiret hayatının varlığına kısmen, 3 öğretmen ise kesinlikle inanmaktadır (30. soru). Bu durumda dinleri gereksiz gören öğretmenlerin yarısı bir şekilde ahiret ha-

yatının varlığına inanmaktadır. Fakat bu kişiler ahiret hayatındaki karşılığın dinî emir ve yasakların bir sonucu olacağını genel olarak düşünmemektedir. Onlara göre önemli olan ahlaklı bir hayata sahip olmaktır (40. soru).

Araştırmamıza katılan öğretmenlerden 5'i (%1.2) Allah'a inanmada bazı şüphelerinin olduğunu belirtmiştir. 2 öğretmen ise Allah inancıyla ilgili soruyu cevapsız bırakmıştır. Bu öğretmenlerin de Allah inancıyla ilgili belli şüpheler taşıdığı düşünülebilir. İnanç dünyasında şüphelerin oluşması genelde uzun bir birikimin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şüphelerin sonucunda inancın tamamen terki mümkün olabileceği gibi belli bir şüphe dönemi sonucunda inanca geri dönmek de pekâlâ mümkündür. Fakat genel olarak şüphelerin kişiyi inançsızlığa sürüklemesi daha olasıdır. İnanç dünyasındaki her sarsıntı din anlamında onarılamaz yaralara yol açmaktadır. Şüphelerin kısa zamanda izale edilememesi, açacağı tahribatın etkisini arttırmaktadır. Son olarak 5 öğretmen (%1.2) hiçbir şekilde Allah'a inanmadığını ifade etmiştir.

Allah inancının bağımsız değişkenlerimiz olan cinsiyet, medeni durum, branş, öğrenim durumu ve mesleki tecrübeyle olan ilişkisine baktığımızda arada istatistiki anlamda bir fark bulunmamıştır. Sonuçlar genel olarak toplum düzeyindeki araştırma sonuçlarıyla uyumludur. Cinsiyet olarak kadınlarda Allah inancı bir nebze daha yüksek çıkmıştır. Medeni durumda dulların Allah inancı, katılımcı gruptaki ortalamanın üzerinde, boşanmışlarda ise ortalamanın altında çıkmıştır. Öğrenim durumuna gelince yüksek okul mezunları lisans mezunlarına göre ortalamanın altında kalmıştır. Fakat yine hatırlatmamız gerekir ki oluşan bu farklılıklar istatistiki olarak anlamlı bir fark oluşturmamaktadır. İstatistiki olarak anlamlı bir düzeyde çıkan tek fark yaş grupları arasında oluşan farktır ($p=.019$) (Tablo 5).

Tablo 5. Allah İnancı ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

<i>Allah'a inanma hususunda size göre en uygun ifade hangisidir?</i>		Yaş		Toplam
		20-40	41 ve üzeri	
Her şeyi yaratan, bilen ve her şeye gücü yeten Allah'a inanıyorum.	sayı	244	140	384
	%	93.5	89.2	91.9
Evrenin Allah tarafından yaratıldığına inanıyorum; fakat dinler gerekli değildir.	sayı	9	15	24
	%	3.4	9.6	5.7
Allah'a inanmada bazı şüphelerim var. & Allah'a inanmıyorum.*	sayı	8	2	10
	%	3.1	1.3	2.4
Toplam	sayı	261	157	418
	%	100	100	100

* İstatistiki hesaplama yapabilmek için gruplar birleştirilmiştir.

İnanç araştırmaları genelde yaşın artmasıyla inancın artması arasında doğru bir orantı verir. Bizim araştırmamız da orta yaşın altındaki öğretmenlerde inançsızlığın ve şüpheli inancın daha yaygın olduğunu göstermektedir. Orta yaş üstü öğretmenlerde bu oran keskin bir düşüş göstermektedir. Buna karşın orta yaş üstü öğretmenlerde Allah inancı yaygın bir şekilde bulunmakla birlikte müdahaleci olmayan bir Allah inancının arttığı görülmektedir.

Aslında bu figürler bize öğretmenlerin yaşları ilerledikçe bu çeşit bir inanca evrildiklerini anlatmamaktadır. Burada oluşan farklılığın nedeni son 15 yılda öğretmen profilinde meydana gelen hızlı değişimdir. Benzer şekilde her ne kadar istatistiki olarak anlamlı sayılabilecek kadar keskin olmasa da yüksek okul mezunu öğretmenlerdeki inancın lisans mezunlarına göre geri kaldığını yukarıda belirttik. Bu durum Türkiye ortalamasına göre bekle-

Tablo 6. Kur'an İnanıcı

<i>Kur'an-ı Kerim hakkında hangisi doğrudur?</i>	Sayı	%
Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği ilahi kitabın adıdır.	382	91.4
Kısmen Allah'ın Hz. Muhammed'e indirdiği vahiylerden, kısmen de Hz. Muhammed'in sözlerinden oluşur.	12	2.9
Hz. Muhammed'in sözlerinden oluşan bir kitaptır.	11	2.6
Hz. Muhammed ve arkadaşlarının hayat ve uygulamalarının anlatıldığı bir kitaptır.	13	3.1
Toplam	418	100

Katılımcıların %91.4'ü mutlak anlamda Kur'an'ın Allah kelamı olduğuna inanmaktadır. Kur'an'a herhangi bir uluhiyet atfetmeyenlerin oranı %5.7'dir. Bu iki grup arasında yer alan %2.9'luk kesim ise Kur'an'ın kısmen Allah kelamı kısmen de Hz. Muhammed'in kendi sözleri olduğunu düşünmektedir (Tablo 6).

Önceki çalışmamızda da benzer şekilde Kur'an'ın kısmen vahiy kısmen de peygamberin sözlerinden oluştuğuna inanan bu düşünceyle karşılaştığımızda şaşırarak bunun temel nedenini bilgisizlikte aramıştık. Çünkü İslam akaidine göre böyle bir durum olması söz konusu değildir. Kur'an tamamıyla Allah kelamıdır. Hangi ayetin Allah'ın kelamı hangisinin peygamberin sözleri olduğuna nasıl ve hangi kriterlere göre karar verilecektir?

Son yıllarda sıklıkla rastladığımız “tarihselci” söylem yaklaşımlarını da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Birçok kişi, modern zamanın ruhu ve günümüz sosyal normlarıyla açıklayamadığı ayetler için bu düşünceye yönelmektedir. Bu yaklaşım kimi akademisyenler tarafından da destek görmektedir. Örneğin tarihselci akımın ülkemizde önde gelen temsilcilerinden Mustafa Öztürk, Kur'an'ın lafız olarak değil mana olarak Hz. Peygambe-

re iletildiğini iddia ederek (Öztürk, 2018) problemleri gördüğü her ayeti Peygamberin o zamanki anlayışı olarak yorumlamaktadır. Ayrıca ona göre onlarca ayet Allah'ın o zamanki Arap toplumuna hitabından başka bir şey değildir. Bugün için bu ayetler bir değer ifade etmemektedir (Öztürk, 2006).

Öztürk'ün kendi ifadelerini paylaşacak olursak;

Bize göre Kur'an'daki lafızlar Hz. Peygamber'in kendi diliyle Allah hakkında konuşmasıdır. Bilindiği gibi dil/lisan insanın duygu, düşünce, idrak ve kültür dünyasından bağımsız değildir; bu yüzden Hz. Peygamber'in kendi varlık tecrübesinden hareketle Allah'ı gazap, rahmet, beddua gibi insanbiçimci sıfatlarla anlatması gayet tabiidir. Ayrıca "insanlık halleri" tabirinin de ifade ettiği gibi, bir insanın halet-i ruhiyesi sabit ve stabil değildir, ahval şeraite göre değişkendir. Haliyle, Kur'an'da hem affedici ve bağışlayıcı olmaya yönelik teşviklerin, hem de birçok beddua ve telin ifadesinin yer alması, -haşa- Allah'ın ruh halindeki değişikliğin değil, Hz. Peygamber'in yaşadığı iyi-kötü tecrübeler ve bu tecrübelerle ilgili farklı hallerin yansıması gibidir (Öztürk, 2016: 226).

Bu ifadelerle Öztürk problemleri gördüğü ayetleri Hz. Peygamberin psikolojik bunalımlarına ve o zamanki şartlara bağlamaktadır. Şartlara bağlı oluşan her hükmün de şartların değişimiyle dönüşeceği aşikârdır. Tarihselci söylem bu çerçevede hem Hz. Peygamberin hem de Kur'an'ın dindeki yerini etkisiz hale getirerek bir çeşit deistik düşüncenin yolunu açmaktadır.

Anketimize katılan öğretmenlerimizin %2.9'unda gördüğümüz, Kur'an'ın kısmen Allah'ın kelamı kısmen de Hz. Muhammed'in kendi sözleri olduğu düşüncesinin arka planında da bu çeşit bir tarihselci yaklaşımın etkilerini aramak mümkündür. Alan araştırmamız sırasında, birçok kişinin kendince sorunlu gördüğü ve zamanın ruhuyla açıklayamadığı bazı ayetleri Allah'a izafe etmek yerine peygambere ve o zamanki Arap toplumuna izafe etme

isteği sergilediği görülmüştür. Bu düşünceler de en nihayetinde sorunlu inanç biçimlerine yol açmaktadır.

Kur'an'a olan inanç hususunda cinsiyet, yaş, medeni durum, branş ve mesleki tecrübeden oluşan bağımsız değişkenlerimiz arasında anlamlı bir fark oluşmamıştır. Bu anlamda Kur'an inancının öğretmenler açısından bu değişkenlerden etkilenmediği ifade edilebilir. Bunun yanında tek istisna olarak öğrenim durumuyla Kur'an inancı arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark oluşmuştur (p=.000). Yüksek okul mezunları lisans mezunlarına nazaran Kur'an'ın uluhiyeti hususunda daha şüpheli bir tavır sergilemişlerdir.

Kur'an ve peygamber arasındaki kopmaz ilişkinin varlığı düşünülerek peygambere inanç hususu ayrı bir soru ile değerlendirilmemiştir.

Yine Kur'an'la ilgili olarak ankete katılanlara "Bilimin gelişmesiyle Kur'an'ın inanılabilirliği zayıflar." önermesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %5.8'i bu önermeye katıldığını, %9.8'i de kısmen katıldığını ifade etmiştir. Geri kalan %84.5'lik kesim ise bilimin gelişmesiyle Kur'an inancının kesinlikle azalmayacağını ifade etmiştir. Bu anlamda Kur'an'ın hem evrensel hem de zaman üstü olduğuna yönelik inancın güçlü olduğu ifade edilebilir. Bu konuya bakışta bağımsız değişkenlerimiz açısından katılımcılarımız arasında oldukça homojen bir dağılım mevcuttur.

Tabii ki yine de Kur'an'ın Allah'ın vahyi olduğunu düşünenlerin oranının %91.4 olduğu düşünülünce Kur'an'ın bilim karşısından hiçbir zaafiyet göstermeyeceğini düşünenlerin oranının %84.5'e gerilemesinin nedenleri üzerinde düşünmek gerekir. Bu gerilemeyi okurken cevap veren kişilerin kendilerini kastetmedikleri, genel anlamda modern toplumdaki değişim dinamiklerini düşünerek cevap verdikleri iddia edilebilir.

Son olarak geleneksel inanışlar çerçevesinde "Kur'an okunmuş suyu içmek şifa verir." önermesine katılıp katılmama sorgulanmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin %30.6'sı bu önermeye

katıldığını, %30.3'ü kısmen katıldığını belirtmiştir. Böyle bir inanca kesinlikle katılmayanların oranı %39.1'dir (Tablo 7).

Tablo 7. Kur'an Okunmuş Suyun Şifa Kaynağı Olduğuna İnanma ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

<i>Kur'an okunmuş suyu içmek şifa verir.</i>		Yaş				Toplam
		20-30	31-40	41-50	51 ve üzeri	
Katılıyorum	sayı	41	42	30	9	122
	%	47.7	25.8	27.0	23.1	30.6
Kısmen katılıyorum	sayı	26	55	31	9	121
	%	30.2	33.7	27.9	23.1	30.3
Katılmıyorum	sayı	19	66	50	21	156
	%	22.1	40.5	45.0	53.8	39.1
Toplam	sayı	86	163	111	39	399
	%	100	100	100	100	100

Alan araştırmaları, halk dindarlığı şeklinde de adlandırabileceğimiz geleneksel dindarlığın yaşlılarda (Arslan, 2009) ve kadınlar arasında (Yapıcı, 2016: 153-154) daha yaygın olduğunu göstermektedir. Halk dindarlığının her formunu batıl inanç olarak adlandırmak doğru olmasa da batıl inançlar konusundaki araştırmalar da kadınların erkeklere, yaşlıların gençlere göre bu çeşit inançlara daha eğilimli olduklarını göstermektedirler (Köse & Ayten, 2009: 68). Kur'an okunmuş suyun şifa olup olamayacağı ile ilgili sorumuzda bunun olabileceğini düşünen erkek öğretmenlerin oranı %47.6'da kalırken bu oran kadın öğretmenler arasında %69.2'ye çıkmıştır. Cinsiyet açısından kadınlar lehine

oluşan bu anlamlı farklılık ($p=.000$) toplumdaki genel eğilimle uyumlu görünmektedir.

Kur'an okunmuş suyun şifa vericiliği hususunda yaşa bağlı da anlamlı bir fark meydana gelmiştir ($p=.001$). Fakat bu fark toplumdaki genel eğilimin tersine genç öğretmenler lehine oluşmuştur. Bu oluşumu yaşa bağlı bir farklılık olarak okumak doğru görünmemektedir. Genç öğretmenlerin bu çeşit popüler bir dinî inanaşa daha yatkın olmalarının temelini Millî Eğitim Bakanlığı'ndaki değişen öğretmen profilinde aramak daha isabetli olacaktır. Yaşa bağlı olarak mesleki tecrübeyle bu inanç arasında da anlamlı bir fark oluşmuştur ($p=.002$). Mesleğinin görece başında olan öğretmenler arasında Kur'an okunmuş suyun şifa olması hususunda daha yoğun bir inancın olduğu görülmektedir. Sırasıyla bakacak olursak 1-5 yıllık öğretmenlerde %80, 6-10 yıllık öğretmenlerde %58, 11-20 yıllık öğretmenlerde %56.8, 21 ve üzeri yıllık öğretmenlerde %55 seviyesinde bir kesimin bu duruma inandığı görülmektedir. Medeni durum ve öğrenim durumu açısından anlamlı bir fark oluşmamıştır.

Ahret İnancı

Bütün dinler belli başlı emir ve yasaklar içerirler. Bunlara uymakla bir mükâfata, karşı çıkma veya yerine getirmeme durumunda bir cezaya muhatap kalınacağı öngörülür. Bu mükâfat ve cezaların kısmen dünya hayatında vuku bulduğuna, fakat tam karşılığının ölüm sonrası bir hayatta alınacağına inanılır. Mükâfat ve ceza sistemi inananların dinî doktrinleri takip etmesindeki en önemli güdü olarak karşımıza çıkar. Ölüm sonrası hayat, semavi dinlerde karşımıza cennet ve cehennemden oluşan bir ahiret hayatıyla çıkarken Hint dinlerinde reenkarnasyon olarak çıkar. Dünyadaki iyilik ve kötülüklerin karşılığı cennet ve cehennemle değil, tekrar dünyaya geldiğinizde bir alt veya bir üst kastta doğmanızla verilir. Fakat bütün dinlerdeki amaç aynıdır; inananların istenilen davranış kodlarını sergilemesini sağlamak.

Ahiret hayatının olmadığı bir dinin, müntesipleri üzerinde yaptırım gücünün de azalacağı ortadadır. Yaptırım gücü olmayan din,

inanancılar arasındaki bozulmayı engelleyemeyecek ve bir süre sonra bu durum geri döndürülemez bir hal alarak dinin ortadan kalkmasına yol açabilecektir.

İslam dininde de iman esasları arasında ahiret inancına özel bir vurgu yapılmıştır. “Allah’a ve ahiret gününe inananlar” (Bakara, 2: 62, 177; Maide, 5: 69; Tevbe, 9: 18-19) ifadesi Kur’an’da birçok yerde geçerek Allah inancının hemen ardından ahiret inancına vurgu yapılmıştır. Bunun yanında ahiret kelimesi ve ahiretle ilgili terimler Kur’an’da yüzlerce yerde zikredilmiştir (Topaloğlu, Yavuz, & Çelebi, 2002: 271). Ahiret inancının Mekke’de inen ayetlerde daha sık vurgulandığı görülmektedir. Dindeki diğer konulara geçmeden inananların zihninde iman esaslarının tam anlamıyla oturmuş olması gereklidir. Özellikle ahiret inancı dindeki emir ve yasaklara uymanın en temel noktasını oluşturmaktadır.

Tablo 8. Ahiret Hayatına İnanma ile Cinsiyet ve Yaş Arasındaki İlişki

<i>Ölümden sonra insanların iyilik ve kötülüklerinin karşılığının verileceği bir hayat vardır.</i>	Cinsiyet		Toplam	Yaş		Toplam	
	Erkek	Kadın		20-40	41 ve üzeri		
Katılıyorum	sayı	117	231	348	231	120	351
	%	78.0	89.9	85.5	90.2	77.9	85.6
Kısmen katılıyorum	sayı	17	17	34	13	21	34
	%	11.3	6.6	8.4	5.1	13.6	8.3
Katılmıyorum	sayı	16	9	25	12	13	25
	%	10.7	3.5	6.1	4.7	8.4	6.1
Toplam	sayı	150	257	407	256	154	410
	%	100	100	100	100	100	100

Anketimize katılan öğretmenlerimizin %85.6'sı ahiret hayatının varlığına kesinlikle inanırken %8.3'lük bir kısmı kısmen bu düşünceye sahiptir. Geri kalan %6.1 ise ahiretin varlığına inanmamaktadır (Tablo 8).

Ahiret inancına kısmi inanmanın temellerinde mükâfat ve ceza inancına karşı farklı şekilde geliştirilen düşünce biçimlerinin etkili olduğu iddia edilebilir. Hemen hemen bütün saha çalışmaları cennet inancının cehennem inancından yüksek olduğunu göstermektedir (PEW, 2012). Birçok insan tanrı düşüncesini sadece sevgi ve bağışlama çerçevesinde oluşturmaktadır. Bu kişiler Tanrı'nın yarattığı varlığa ceza verebilecek olmasını ihtimal dâhilinde görmemekte, cezayı bir zulüm gibi anlamlandırmaktadır. Bu durumda da ölüm sonrasında sadece cennet hayatının varlığından söz edilebilmektedir.

Tabii ki bu inanç biçiminin oluşmasında psikolojik savunma mekanizmalarının etkisinden bahsedilebilir. Ahiret inancı, kişiyi dinen yanlış yaptığı davranışlar hususunda psikolojik olarak yormaktadır. Günah ve ceza duygusu yapılan fiilden duyulan zevki örselemektedir. Benzer şekilde dinî emirlerin yerine getirilmemesi de belli bir huzursuzluk oluşturmaktadır. Bu durumda bir savunma psikolojisi olarak inkar duygusu ön plana çıkmaktadır. Ahiret hayatında mükâfat ve cennet hayatı kabul edilirken ceza ve cehennem hayatı görmezden gelinmektedir. "Ölümden sonra insanların iyilik ve kötülüklerinin karşılığının verileceği bir hayat vardır." önermemize kısmen katılımda bu çeşit düşüncelerin etkili olduğu söylenebilir.

Ahiret inancının erkek öğretmenler arasında kadın öğretmenlere göre önemli derecede düştüğü görülmektedir ($p=.002$). Bu durumun toplumdaki cinsiyete göre inanç farklılaşmasıyla genel olarak uyumlu olduğu söylenebilir.

Bunun yanında yaşa göre de ahiret inancında bir farklılaşma ortaya çıkmıştır ($p=.002$). Toplumdaki genel durumun aksine 40 yaş üstü öğretmenler genç öğretmenlere göre ahiret inancına daha az sahiptirler. Bu durumun oluşmasındaki sebebi yaşla açıklamak doğru olmayacaktır. Çünkü araştırmalar yaşa bağlı olarak

genellikle dindarlığın arttığını göstermektedir. Bu durumda bu değişimi salt olarak yaş faktöründe değil yeni nesil öğretmen alımındaki değişimin bir etkisi olarak okumak doğru olacaktır.

Ahiret inancıyla ilgili diğer bir sorumuz da öğretmenlerin ölüm sonrası arkalarından dua ve Kur'an okunmasını bekleyip beklemedikleriyle ilgilidir. Katılımcıların %91.7'si böyle bir beklentilerinin olduğunu ifade ederken %8.3 ise bu çeşit bir istek içinde olmadıklarını beyan etmiştir.

Ölüm sonrası hatırlanma isteğinin dindar olsun veya olmasın bütün insanlar için ortak bir duygu olduğu söylenebilir. Biyolojik bir varlık olarak insan kendi ölümünden sonra da varlığının alametlerini devam ettirmek ister. Bu kimi zaman bir sanat eseriyle, kimi zaman geride bırakılan çocuklarla sağlanır. İnsanın ölümsüzlük isteği bu şekilde vücut bulur. Fiziksel varlık son bulsa bile zihinlerde yaşam devam ettirilir. Arkada kalanlar tarafından iyi düşüncelerle hatırlanma isteği insanoğlunun davranışlarına ve üretim gücüne önemli bir şekilde yön verir.

Ahiret hayatına inanan bireyler için bu hatırlanma salt biyolojik bir istek olarak karşımıza çıkmaz; ahiret hayatında kişinin derecesinin yükselmesinde yardımda bulunacağına inanılır. Hz. Muhammed'in ifadesiyle, "İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir. Sadaka-i câriye yani faydası kesintisiz devam eden hayır, kendisinden faydalanılan ilim ve kendisine dua eden hayırlı evlat." (Müslim, Vasiyye, 14). Bu şekilde kişi zaman ve mekanla sınırlı olmaksızın hayır işlemeye ve ahiretteki derecesini arttırmaya devam eder. Kişilerin ölüm sonrası arkalarından dua ve Kur'an beklmeleri salt bir hatırlanmanın dışında ahiretin varlığına olan inançlarının da bir göstergesidir.

Bununla birlikte anketimize katılan ve ahirete inanmadığını beyan eden öğretmenlerin 1/3'ü de (8 kişi) arkalarından dua ve Kur'an beklemediklerini ifade etmiştir. Ölünün arkasından yapılan dua ve okunan Kur'an dinî öğeler olarak görülse de bazı kişilerin bunlara herhangi bir dinî değer atfetmeden bu fiilleri sadece bir hatırlanma davranışı olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Geride kalanlar tarafından unutulmama isteği o kadar güçlü bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki öleni yâd etmek için yapılan davranışın dinî bir öge barındırıp barındırmadığının bir önemi kalmamaktadır. Öyle ki katılımcılarımızdan Allah'a inanmadığını ifade eden bir kişinin de ölüm sonrası dua ve Kur'an beklentisi içinde olması dikkat çekicidir. Bunun yanında evrenin Allah tarafından yaratıldığını fakat dinlerin gerekli olmadığını söyleyen gruptaki kişilerin yarısının da (12 kişi) aynı beklenti içinde oldukları görülmüştür. Bu kişiler aslında inançlarıyla kültürel bir İslam oluşturmakta, bizim "kültürel Müslüman" şeklinde tarif ettiğimiz dinî bir form meydana getirmektedirler. Mezar başında okunan dua ve Kur'an da bu kültürel formun ritüelleri haline dönüşmüştür.

Ölüm sonrası dua ve Kur'an beklentisinde cinsiyet ($p=.000$) ve yaşa ($p=.016$) göre istatistiki olarak anlamsal farklılıklar oluşmuştur (Tablo 9). Kadın öğretmenlerde bu istek daha yoğun görülürken erkek öğretmenlerde geride kalmıştır. Bu isteğin görece genç öğretmenlerde orta yaş üstü öğretmenlere nazaran daha yoğun görülmesi de dikkat çekicidir. Yaş konusunda oluşan bu farklılıkları anlamlandırmada önceden belirttiğimiz öğretmen profilindeki değişimle ilgili değerlendirmelerimiz dikkate alınmalıdır.

Tablo 9. Ölüm Sonrası Dua ve Kur'an Bekleme ile Cinsiyet ve Yaş Arasındaki İlişki

Öldükten sonra arkanızdan dua ve Kur'an okumasını ister misiniz?	Cinsiyet		Toplam	Yaş		Toplam	
	Erkek	Kadın		20-40	41 ve üzeri		
Evet	sayı	127	246	373	245	132	377
	%	85.2	95.3	91.6	94.2	87.4	91.7
Hayır	sayı	22	12	34	15	19	34
	%	14.8	4.7	8.4	5.8	12.6	8.3
Toplam	sayı	149	258	407	260	151	411
	%	100	100	100	100	100	100

Diğer İnançlar

Temeli Kur'an'a dayanan inanç esasları, Hz. Peygamber'in bir hadisinde liste halinde formüle edilmiştir: "İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve hayrıyla şerriyle birlikte kadere imandır." (Müslim, İman, 1). Aslında amentüde ifadesini bulan iman edilecek hususlar, ayetlere serpiştirilmiş olarak bulunmaktadır. Bu esaslar ayetlerde değişik şekillerde sıralanmakta ve kader, yani hayır ve şerrin Allah'tan geldiği inancı bunlar arasında zikredilmemektedir. Bununla birlikte İslam alimlerinin genel olarak yukarıdaki hadis doğrultusunda İslam dininin "amentüsünü" oluşturdukları görülmektedir. Hadiste geçen altı madde İslam dininin temel esasları olarak ele alınmış ve din bunlar üzerine bina edilmiştir (Yavuz, 1991).

Bir dinin temeli belli inanç esaslarına dayanıyor ve bunlara karşı eksiksiz bir iman bekleniyor olsa bile o dinin müntesiplerinin tam anlamıyla bütün inanç esaslarını benimsemedikleri görülmektedir. Bizim çalışmamızda kendini Müslüman olarak tanımlayanların ancak %94.7'si İslami doktrinler içinde kalan bir Allah inancına sahiptir. Bu durum Kur'an inancında %91.2'ye; melek inancında %90.2'ye; ahiret inancında %88.4'e; kader inancında %86.1'e düşmektedir. İman esaslarının yorumu açık konular olmadığı düşünülünce kendini Müslüman olarak isimlendiren bireyler açısından %14'e varan bu kayıp dikkat çekicidir. Bu grup için "kültürel Müslümanlar" tanımımızı kullanmamız uygun düşecektir.

Tablo 10. Melek, Kader, Şeytan, Cin, Nazar, Büyü, Cin Çarpması ve Fal İnanıcı

<i>Hangilerinin varlığına inanırsınız?</i>		Melek	Kader	Şeytan	Cin	Nazar	Büyü	Cin Çarpması	Fal
Evet	sayı	359	354	330	304	296	159	95	28
	%	87.3	86.1	80.3	74.0	72.0	38.7	23.1	6.8
Hayır	sayı	52	57	81	107	115	252	316	383
	%	12.7	13.9	19.7	26.0	28.0	61.3	76.9	93.2
Toplam	sayı	411	411	411	411	411	411	411	411
	%	100	100	100	100	100	100	100	100

Bütün katılımcılar açısından melek, kader, şeytan, cin, nazar, büyü, cin çarpması ve fal inancı aldıkları cevap yüzdesine göre Tablo 10'da sıralanmıştır. İman esasları arasında olan melek (%87.3) ve kader (%86.1) inancının diğer inançlara göre daha yüksek çıktığı görülmektedir. Bunun beklenen bir sonuç olduğu ifade edilebilir.

Kader inancının diğer inanç esaslarına göre daha düşük çıkmasının arka planında kader kavramından ne anlaşıldığının etkili olduğu iddia edilebilir. Kimileri, kaderi insan iradesinin tamamıyla yok sayılması olarak gördüğünden bu kavrama daha ihtiyatlı yaklaşmaktadır. Halk arasında “alinyazısı” olarak da isimlendirilen bu anlayışta insan ne kadar çaba gösterirse göstereceği işler en nihayetinde olacak olana varacaktır. Bunun tam tersine de hiçbir çaba gösterilmese de olacak olan yine gerçekleşecektir. Diğer taraftan da kimileri Allah'ın iradesini tamamen göz ardı etmekte, kişiye doğa yasaları içerisinde sınırsız bir irade yüklemektedir. İşte bu iki uç düşünce kader inancına gölge düşürmektedir. Bunun yanında insanların başarılarını kendi çalışmalarına, başarısızlıkları kadere yükleme çabasında oldukları da görülmektedir. Sıkıntılı süreçlerden geçen insanlarda kader düşüncesi yoğunlaşırken görece daha rahat bir yaşam sürenlerde bu düşüncesinin etkisi azalmaktadır (Yılmaz, 2012b: 20-23, 175-176).

Araştırmamızda melek ve kader inançlarının hemen arkasından şeytanın varlığına olan inanç (%80.3) gelmektedir. Aslında şeytan kelimesi onlarca ayette ve hadiste geçmektedir. Bununla birlikte İslam tarihi boyunca şeytanın gerçek bir varlığa ve bedene sahip bulunup bulunmadığı hususu tartışma konusu olmuştur. Onun cinlerden olduğunu (Kehf, 18: 50) ve ateşten yaratıldığını (Araf, 7: 12) bildiren ayet ve hadisler ışığında İslam alimleri şeytanın kendine has bir varlığının bulunduğunu kabul etmektedir (Çelebi, 2010: 100). Bu çeşit kitabi tartışmaların dışında, şeytani kötülükleri temsil eden bir adlandırma veya nefis olarak görenlerin olduğu anlaşılmaktadır. Araştırmamız sırasında şeytanın bir mecaz olduğunu ve nefsi temsil ettiğini belirten bir öğretmenin katılımımız olmuştur (Kadın, 31-40 yaş). Bu anlamda Kur'an'da

geçmesine rağmen şeytanın varlığına duyulan inançtaki azalmanın arkasında mecaz temelli yaklaşımların olduğu söylenebilir.

Cin (%74) ve nazar (%72) inançları da kendi aralarında benzerlik göstermektedir. Aslında cinlerin varlığı da çok açık bir şekilde Kur'an'da zikredilmektedir. Ayette "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım." (Zariyat, 51: 56) şeklinde buyrulmaktadır. Buna karşın nazar konusuna doğrudan temas eden bir ayet bulunmamaktadır. Sadece bazı ayetlerin tefsirinde nazara işaret edildiğine dair yorumlar mevcuttur. Sadece hadis rivayetlerinde nazar konusuna açıkça temas edilmiştir (Çelebi, 2006: 445).

Cin ve nazar konularında birbirine yakın inanç oranları elde etmemiz aslında şunu göstermektedir ki bir olgunun bizatihi Kur'an'da geçmesi bile o olguya olan inanç üzerinde ancak belli bir düzeyde etkide bulunabilmektedir. İnançların oluşumunda toplumsal şartların ve çevrenin etkisi yadsınamaz. Özellikle iman esaslarının dışında kalan konularda ülkeler bazında Müslümanlar arasında büyük farklılıklar oluşmaktadır. Cin, nazar ve büyü gibi konularda oluşan inançlar çoğunlukla çevresel faktörlerin altında şekillenmektedir.

Bu durumu farklı coğrafyalarda yaşayan Müslümanlar üzerinde görmek daha kolaydır. Örneğin nüfuslarının çoğunluğu Müslüman olan Türkiye, Mısır ve Endonezya'da nazar, cin ve büyü inançlarını karşılaştıralım. PEW araştırma şirketinin 2012 yılı verilerine göre bu üç ülkedeki nazar inancına bakarsak Türkiye'de bu oran %69'la en yüksek çıkmaktadır. İkinci sırada %62 ile Mısır, üçüncü sırada ise %29 ile Endonezya gelmektedir. Cinlerin varlığı konusundaki inançta bu sefer Mısır %69 ile birinci sıraya yükselirken Türkiye %63 ile ikinci sırada, Endonezya %53 ile üçüncü sırada kalmaktadır. Büyü konusunda ise bu sefer en yüksek oran %69'la Endonezya'da çıkmaktadır. Türkiye %49 ile ikinci, Mısır ise %16 ile üçüncü sırada yer almaktadır (PEW, 2012). Ülkeler arası oluşan bu dalgalanmaların bir dindarlık ölçütü olarak alınmayacağı bellidir. Altı temel inanç esasında bu

çeşit bir dalgalanma oluşmamaktadır. Bu durumun varlığı bize temel inanç esasları dışındaki konuların çevresel etkilere daha açık olduğunu göstermektedir.

Tekrar anketimize dönecek olursak öğretmenlerimizden büyüün/sihrin gerçek olduğuna inananların oranı %38.7 olarak gerçekleşmiştir. Büyü konusu daha ilk sosyologlardan itibaren din sosyolojisi araştırmacılarının ilgi alanına girmiştir. Bunlar arasında 19. yüzyıl sonlarında en kapsamlı araştırmayı yapan Frazer'a göre, büyü aslında dinin oluşumundan önceki ara form olarak yorumlanmıştır. Ona göre doğayı bilgi ve yeteneğiyle kontrol ve manipüle etmek isteyen insanoğlu büyüye başvurmuştur. Fakat ne zamanki insan bunun büyü aracılığı ile tam anlamıyla mümkün olmadığını fark etmiş o zaman kendine dinî inançları oluşturmuştur (Frazer, 2009). Durkheim da büyüü inanç, tören ve dogmaları itibarıyla dine benzetir. Ama bu formların büyüde daha ilkel biçimde olduğunu ifade eder. Bunun yanında ona göre din ve büyü devamlı bir rekabet halindedir ve birbirlerinin düşmanıdırlar (Durkheim, 2010: 71-72). Büyü tarih boyunca bütün kültürlerde kendine yer bulmuştur. Türkler arasında da İslamiyet'ten önce şaman kültüründe büyü unsurlarına sık sık rastlanmaktadır (Yılmaz, 2014b: 7; Yılmaz, 2014c: 52). İslamiyet'e gelince büyüün varlığına işaret eden birçok ayet ve hadis bulunmaktadır. Mahiyeti ile bu ayet ve hadislerden ne anlamamız gerektiği ise oldukça tartışmalı unsurlardır. Bu anlamda birçok Müslüman, büyü konusunda nasıl bir inanç sergilemesi gerektiği hususunda ikilemde kalmaktadır. Bu durumun yansımalarını büyüün varlığına inandığını belirten öğretmenlerin oranından da anlamak mümkündür.

Son olarak dinde hiçbir yeri olamayacak cin çarpması (%23.1) ve fal inancının da (%6.8) öğretmenler arasında belli bir popülerliğe sahip olduğu görülmüştür. Cin çarpması gibi bir olaya inananların görece yüksek çıkmasını anlamlandırmak aslında kolay değildir. Düşünebildiğimiz tek olasılık çalışma çevresinin bu çeşit bir inanç üzerinde belli bir etkisinin olabileceğidir. Özellikle ortaokul ça-

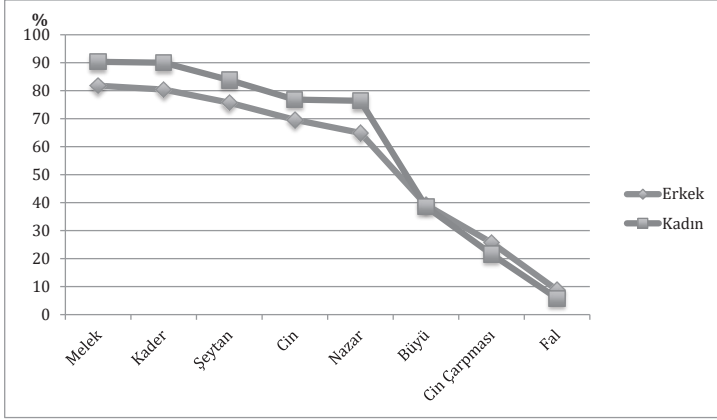
ğındaki öğrenciler öğretmenlerine metafizik konularla ilgili yoğun şekilde soru sormaktadırlar. Öğrenciler sosyal medya ve televizyonda karşılaştıkları konular hakkında öğretmenlerinden bir açıklama beklemektedirler. Cin çarpması ve cin çıkarma gibi konularla ilgili vakıaların okul ortamında çokça dile getiriliyor olmasının öğretmenlerin konuyla ilgili farkındalık düzeyini arttırdığı ve bu durumun inanca yansıdığı iddia edilebilir. Bu konuların daha çok ortaokul öğrencileri tarafından dile getirildiği düşünüldüğünde böyle bir etki olacaksa sınıf ve branş öğretmenleri arasında cin çarpması inancında bir farklılığın oluşması gerekir. Bu düşünceyle sınıf ve branş öğretmenleri arasında cin çarpması konusunda bir farklılık olup olmadığını incelediğimizde arada en küçük bir fark bulunamamıştır. Diğer bir ifadeyle, okul çevresinin bu inanç üzerinde bir etkisi görülmemiştir.

Fal hususuna gelince faldan kastın geleceği bilme/tahmin etme olduğu düşünülürse bu olguyu İslami bir şemsiye altına koymak mümkün değildir. İslam'a göre gaybı Allah'tan –ve bazı durumlarda haber verdiği peygamberlerinden— başkasının bilme imkânı yoktur. Buna rağmen fala inandığını belirten 28 öğretmenin tamamının kendini Müslüman olarak tanımlamış olması dikkat çekicidir.

Bu bölümde ele aldığımız inançlar hususunda bağımsız değişkenlerimiz açısından bir farklılaşma olduğu göze çarpmaktadır. Sorulan sorular bazında, kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere, genç öğretmenlerin görece yaşı ileri olan öğretmenlere, lisans mezunlarının yüksek okul mezunlarına göre inanç ortalamaları genel olarak daha yüksek çıkmıştır.

Cinsiyet açısından sonuçları inceleyecek olursak kadın öğretmenlerin melek ($p=.013$), kader ($p=.007$), şeytan ($p=.046$), ve nazar ($p=.012$) konularında erkek öğretmenlere göre daha yüksek bir inanç beslediği görülmektedir. Cin konusunda grafikte bir fark görünüyorsa da bu fark istatistiki olarak anlamlı bir seviyeye ulaşamamıştır ($p>.05$). Bunun yanında büyü, cin çarpması ve fal gibi inançlarda istatistiki olarak güçlü bir fark oluş-

mamış olsa dahi kadınların inancının erkeklerin gerisinde kalması dikkat çekicidir (Grafik 1).

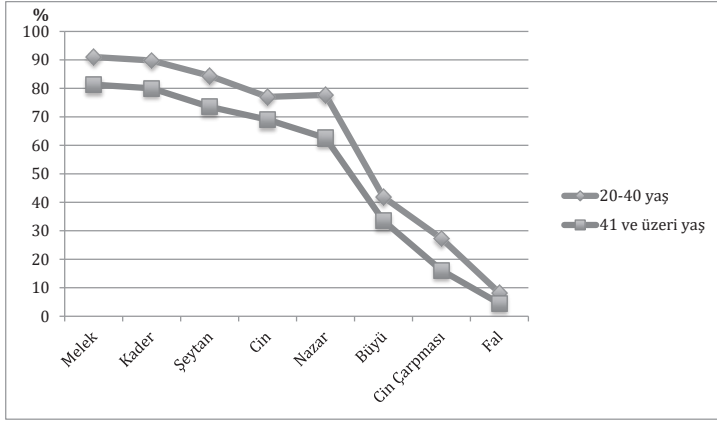

Grafik 1. Cinsiyete Göre İnanç Dağılımı

Bu sonuçlar öncelikle kadınların mistik öğelere karşı olan inançlarının her halükarda erkeklerden önde olacağını varsayan genel kanaatin aksine bir durum ortaya koymaktadır. Melek, kader, şeytan ve cin kavramlarına inanç, Kur'an'da zikredilmeleri bakımından önemlidir. Kadın öğretmenlerin bu konulara olan inançlarının erkek öğretmenlerden daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşın popüler kültür altında değerlendirilebilecek cin çarpması ve fal konularındaki inançlar kadın öğretmenler arasında daha düşük seviyede çıkmıştır. Kadınların İslam'daki iman esaslarına yönelik inançları erkeklerin önünde çıkmışken popüler kültür altındaki inançları erkeklerin gerisinde kalmıştır. Bu durum İslam dini açısından kadın öğretmenlerin inancını daha kıymetli hale getirmektedir.

Yaşa göre de katılımcılarımız açısından bir farklılık oluşmuştur. Her inanç türü için 40 yaş altı öğretmenler 40 yaş üstü öğretmenlere göre daha yüksek düzeyde bir inanç sergilemiştir. Bunlar arasındaki fark melek ($p=.021$), kader ($p=.043$), şeytan ($p=.028$), na-

zar ($p=.005$), ve cin çarpması ($p=.017$) inançlarında istatistiki olarak da anlamlı bir seviyeye çıkmıştır. Cin, büyü ve fal inancındaki farklar ise istatistiki anlamda bir değer taşımamaktadır (Grafik 2).

Grafik 2. Yaşa Göre İnanç Dağılımı

İbadetler

Dinler sadece teorik düzeyde bir inançla sınırlı kalmayıp aynı zamanda inancın yansımalarını hem kişisel hem de toplumsal hayatta görmek ister. Bu anlamda ibadetler inancın test edildiği düzlemlerdir demek yanlış olmayacaktır. İnanç kuvvetlendikçe inancın sonuçları pratik hayata daha çok yansımayaacaktır. Sosyal bilimlerden açısından da inancın ölçülmesi belli zorluklar doğurmaktadır. Teorik düzeyde sorulan sorulara alınan cevaplar birçok öznel taraf barındırmaktadır. İbadetlerin ise hem gözlenebilir olmaları hem de sayısal değerlerle daha rahat ifade edilebilmeleri ölçülebilirliklerini artırarak bize daha doğru bir karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

İbadetleri Yerine Getirme Algısı

Öğretmenlerin ibadetlere katılım oranlarından önce öznel ibadet algılarının incelenmesi daha uygun olacaktır. Katılımcıların %10.1'i ibadetlerinin tamamını, %36.9'u çoğunu, %47.5'i bir

kısmını yaptığını beyan etmiştir. Hiç ibadet etmediğini söyleyenlerin oranı sadece %5.5'tir (Tablo 11). Katılımcıların öznel değerlendirmeleriyle ilgili sonuçlar incelenirken kişilerin olumlu olduğunu düşündükleri unsurları kendilerinde daha yüksek, olumsuz olduğunu düşündükleri unsurları ise daha düşük görme eğiliminde oldukları unutulmamalıdır. Şimdiye kadar alan araştırmalarından edindiğimiz izlenimlerimiz, araştırmaya katılan bireylerin kendilerini olduklarından daha dindar resmetme ihtiyacı içinde olduklarını göstermektedir. Benzer tecrübeleri başka araştırmacılar da ifade etmektedir (Yılmaz, 2017b: 26).

Tablo 11. İbadetleri Yerine Getirme Algısı ile Cinsiyet ve Yaş Arasındaki İlişki

<i>İbadetlerinizi yeterince yerine getirdiğinizi düşünüyor musunuz?</i>	Cinsiyet		Toplam	Yaş		Toplam	
	Erkek	Kadın		20-40	41 ve üzeri		
İbadetlerimin tamamını yapıyorum.	sayı	23	18	41	22	20	42
	%	15.2	6.9	9.9	8.4	12.8	10.1
İbadetlerimin çoğunu yapıyorum.	sayı	46	108	154	86	68	154
	%	30.5	41.2	37.3	33.0	43.6	36.9
İbadetlerimin bir kısmını yapıyorum.	sayı	70	125	195	140	58	198
	%	46.4	47.7	47.2	53.6	37.2	47.5
Hiç ibadet yapmam.	sayı	12	11	23	13	10	23
	%	7.9	4.2	5.6	5.0	6.4	5.5
Toplam	sayı	151	262	413	261	156	417
	%	100	100	100	100	100	100

Bu çalışmada “İbadetlerimin tamamını yapıyorum.” şeklinde ibadetleri yerine getirme algısını ifade eden katılımcıların namaz ibadetine olan ilgilerine baktığımızda %12.3’ünün farz namazları kılma konusunda eksikleri olduğu görülmüştür. Bu durum yine öznel ibadet algısının gerçek durumdan daha yüksek olduğunu göstermektedir. Aslında bu tutarsızlıklar için kişileri şahsi olarak suçlamak doğru görünmemektedir. Söylem ve eylem birliğinin birçok durumda oluşmadığı toplumsal bir vakıadır. İnsan psikolojisi üstüne yapılan araştırmalar, varsayıma dayalı sorulara verilen cevaplarla gerçek hayatta o durumla karşılaşınca verilen tepkinin yarı yarıya fark ettiğini ortaya koymaktadır (Bostyn, Sevenhant, & Roets, 2018).

İbadet algısı hususunda da katılımcılarımız arasında cinsiyet ($p=.007$) ve yaşa ($p=.013$) bağlı fark oluşmuştur. Yalnız bu fark yukarıda inanç esaslarında meydana gelen farka göre tam tersi istikamette gelişmiştir. İnanç esaslarında genel olarak cinsiyet bazında kadın öğretmenlerin ve yaş bazında görece genç öğretmenlerin daha inançlı olduğu çıksa da ibadetler hususunda bu durum neredeyse tersine dönmüştür. İbadetlerinin tamamını yerine getirdiğini belirten erkek öğretmenlerin oranı (%15.2) kadın öğretmenlerden (%6.9) fazla çıkmıştır. Hiç ibadet yapmadığını belirten erkek öğretmenler de (%7.9) kadın öğretmenlerin neredeyse iki katıdır (%4.2). Erkek öğretmenler iki uçta da daha çok yer alırken bu eğilim kadın öğretmenlerde azdır. Bu durumda kadın öğretmenlerin ibadetler hususunda inanç esaslarında olduğu kadar hassas davranmadıkları anlaşılmaktadır.

Ankete katılan öğretmenlerimizin yaş gruplarına baktığımızda erkek öğretmenlerin %47.4’ü 20-40 yaş arasında, geri kalan %52.6’sı ise 41 ve üzeri yaş grubundadır. Kadın öğretmenlerde ise bu oranlar %71.4’e %28.6 şeklinde gerçekleşmiştir. Bu oranlar araştırma evrenindeki genel karakteristiği resmetmesi bakımından bir sorun arz etmemektedir. Fakat kadın öğretmenlerin yaş ortalamalarının genç olması, bir araştırma sorusunda cinsiyete yönelik bir fark oluştuğunda bu farkın yaşa göre de oluş-

masına etki ediyor olabilir. Bu düşünceyle incelediğimiz yaşa dayalı veriler üzerinde cinsiyetin etkisini görmek amacıyla alt tabakalar (layer) oluşturularak sonuçlar kontrol edilmiştir. Örneklem grubumuzdaki kadın öğretmenlerin yaş ortalamalarının daha düşük olmasının her veri için aynı şekilde sonuca etki etmediği görülmüştür. Bu bakımdan verilerin değerlendirilmesinde alt tabakalar kullanılmamıştır.

Sonuçlarımıza geri dönecek olursak ibadet algısının yaşa bağlı olarak da değişim gösterdiğini yukarıda belirtmiştik ($p=.013$). 40 yaş üstü öğretmenler görece genç öğretmenlere göre ibadet hususuna daha çok önem vermektedir. Bu durum yine inanç esaslarıyla karşılaştırdığımızda farklılık arz etmektedir. Öyleyse genç öğretmenlerde dinin teorik boyutunun, yaşı ileri olan öğretmenlerde ise dinin pratik boyutunun ön plana çıktığı iddia edilebilir.

Kişiler teoride inandıkları gibi yaşamıyorsa bunun belli sebepleri olmalıdır. Bu durumun varlığı, “Bu sebepler neler olabilir?”, “Acaba ibadetin gereksiz olduğu mu düşünülmektedir?”, “Yoksa İslam için ibadetlerin ikincil bir önceliğe mi sahip olduğu değerlendirilmektedir?” gibi soruları da beraberinde getirmektedir.

Bu bağlamda öğretmenlere “İbadetler yerine getirilmeden de iyi bir Müslüman olunabilir.” önermesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %22.1’i bu önermeye katıldığını, %36.8’i ise kısmen katıldığını belirtmiştir. Buna karşın ibadet olmadan kesinlikle iyi bir Müslüman olunamayacağını düşünenlerin oranı %41.2 çıkmıştır. Bu sonuçlar bize katılımcıların önemli bir kısmının ibadeti İslam’ın ayrılmaz bir parçası olarak algıladığını göstermektedir. Sonuçlar üzerinde bağımsız değişkenlerimiz olan cinsiyet, yaş, medeni durum, branş ve mesleki tecrübenin bir etkisi görülmemiştir. Tek anlamlı farklılık lisans ve yüksek okul mezunları arasında oluşmuştur. Yüksek okul mezunlarının (%55.6) ibadetlere verdikleri önemin lisans mezunlarına (%79.4) göre daha düşük olduğu görülmüştür ($p=.016$).

İslam dini açısından inanç ve amel ilişkisi çok güçlüdür. Kur'an'da "İman edenler ve salih amel işleyenler" terkinin sıkça zikredilmesi İslam alimlerine göre iman ve amel arasındaki kuvvetli bir ilişkinin varlığına delalet eder. Hatta bazı İslam ekolleri imanla ameli ayrılmaz bir bütün görme eğilimindedir. Öyle ki bu ekoller arasında günah işleyenin imandan çıkıp küfre girdiğini savunanlar olmuştur. Bunun yanında imandan çıkılmakla birlikte tövbe kapısının açık olduğunu savunanlar da bulunmaktadır.

Teorik düzlemde amele yapılan bu vurgulara rağmen gerçek hayatta kimi ibadetlerin sıklıkla terk edildiği görülmektedir. Katılımcılarımıza, bu minvalde, "Eğer aksattığınız veya yapmadığınız ibadetleriniz varsa bunun sebebi nedir?" şeklinde soru yönelttiğimizde sadece 5 kişi (%1.3) "İbadetin gereksiz olduğunu düşünüyorum." cevabını vermiştir. Diğer cevapları popülerliğine göre sıralayacak olursak %21.6 "Allah yaptıklarımıza değil kalbimize bakacaktır." yanıtıyla önemli olanın kalp temizliği olduğunu vurgulamış; %35.7 "İş yoğunluğundan yapamıyorum." yanıtıyla aksatılan ibadetleri dış faktörlere bağlamış; %41.4'lük en geniş kesim ise "Sonra yaparım diyerek tehir ediyorum." yanıtıyla konuyu ötelelediğini göstermiştir.

İbadeti gereksiz görenleri çıkarıp –bu grup 5 kişiden oluştuğu için sağlıklı bir karşılaştırmaya imkân vermemektedir— geri kalan cevapları bağımsız değişkenlerimizle karşılaştırdığımızda cinsiyet ($p=.029$), yaş ($p=.005$) ve öğrenim durumuna ($p=.043$) göre istatistiki olarak anlamlı bir farklılığın oluştuğu görülmektedir.

Yapılmayan ibadetlerle ilgili, cinsiyet bazında erkek öğretmenler çoğunlukla ibadetleri sonra yaparım diyerek tehir ederken (%45.8), kadın öğretmenler ekseri iş yoğunluğunu (%41) ön plana sürmektedir. Önemli olanın kalp temizliği olduğunu ifade eden erkek öğretmenler (%26.7) kadın öğretmenlerden (%19.7) fazladır. Sonuç olarak kadınlar, daha çok iş yoğunluğu sebebiyle ibadetten uzaklaşırken erkeklerde bu, çoğunlukla ibadetin belirsiz bir zamana ertelenmesi şeklinde gerçekleşmektedir (Tablo 12).

Yaş bazındaki incelememizde genç öğretmenlerin daha fazla erteleme davranışı (%48) içinde olduğu, buna karşın yaşı görece ileri olan öğretmenlerin ise iş yoğunluğunu (%41.5) öne sürdükleri görülmektedir. Bunun yanında yaşı ileri olan öğretmenlerin kalp temizliği (%27.4) savına daha yoğun sahip çıktığı anlaşılmaktadır (Tablo 12).

Öğrenim durumuna göre oluşan farklılığa bakacak olursak yüksek okul mezunları, yapılmayan ibadetler için en fazla iş yoğunluğu (%46.2) sebebini ileri sürmektedir. Lisans mezunlarında ise en fazla öne çıkan unsur erteleme (%43.6) davranışdır. Kalp temizliği vurgusunun yüksek okul mezunları arasında (%34.6) lisans mezunlarına göre (%20.8) daha fazla ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Tablo 12. İbadet Yapmama Nedenleri ile Cinsiyet ve Yaş Arasındaki İlişki

<i>Eğer aksattığınız veya yapmadığınız ibadetleriniz varsa bunun sebebi nedir?</i>	Cinsiyet		Toplam	Yaş		Toplam	
	Erkek	Kadın		20-40	41 ve üzeri		
Allah yaptıklarımıza değil, kalbimize bakacaktır.	sayı	35	48	83	46	37	83
	%	26.7	19.7	22.1	18.9	27.4	21.9
İş yoğunluğundan yapamıyorum.	sayı	36	100	136	81	56	137
	%	27.5	41.0	36.3	33.2	41.5	36.1
Sonra yaparım diyerek tehir ediyorum.	sayı	60	96	156	117	42	159
	%	45.8	39.3	41.6	48.0	31.1	42.0
Toplam	sayı	131	244	375	244	135	379
	%	100	100	100	100	100	100

Yukarıda belirttiğimiz üzere anketimizde ibadeti gereksiz gördüğünü beyan eden beş kişi bulunmaktadır. Bunlardan dördü ateist, biri deist düşüncelere sahiptir. Bu anlamda cevapları tutarlıdır. Yine bu kişilerden dördü kendini Müslüman olarak tanımlamazken geri kalan bir kişi Müslüman olduğunu da ifade etmiştir. İbadetin bizatihi kendisi yerine kalp temizliğini daha fazla önemseyen kişilerin (83 kişi) bu düşüncesinin ibadetin gereksiz olduğunu beyan edenlerden (5 kişi) aslında teorik düzeyde bir farkı yoktur. Her iki durumda da yapılmasına gerek olmayan bir ibadet anlayışı ortaya çıkmaktadır. Ama bu kişilerin açıkça “İbadeti gereksiz görüyoruz.” dememeleri yap(a)madıkları ibadetler için vicdani bir rahatlama arayışı olarak değerlendirilebilir.

Yine de bütün bu yorumlarımızın teorik düzeyde iddialar olduğu söylenebilir. Bunun için oruç ve namaz ibadetleri üzerinden bu teorik düşüncelerin gerçek hayata nasıl yansıdığı aşağıda incelenecektir.

Oruç İbadeti

Oruç İslam’ın beş şartından biridir. Ayette geçen “Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı.” (Bakara, 2: 183) ibaresinden anlaşılacağı üzere bütün semavi dinlerde bulunan ortak bir ibadettir. Orucun Hinduizm, Budizm, Sihizm, Zerdüştlük gibi semavi dinler dışında da bulunması dikkat çekicidir. Bütün dinlerde ortak olarak oruç yoluyla beden ve ruh tezkiyesi gerçekleştirilerek yaratıcıya yaklaşılmaya çalışıldığı görülmektedir. Orucun önemine binaen farz olan Ramazan orucu dışında nafil oruç tutulması da sayısız hadiste tavsiye edilmiştir.

Oruç İslam dünyası ve özellikle ülkemiz için kişisel bir ibadet olarak kalmamış, toplumsal bir coşku haline dönüşmüştür. İslam tarihi boyunca, toplumsal hava Ramazan ayının geldiğini hissettirecek şekilde değişime uğramıştır. Kadir gecesini içinde

barındırmasından dolayı ibadetler gözle görülür şekilde bu ayda artmakta, genel olarak zekâtların bu ayda verilmesinden dolayı fakir ve yoksula daha fazla hürmet gösterilmekte, iftar davetleriyle komşuluk ve akrabalık ilişkileri güçlenmekte, teravihlerle cemaat ruhu yakalanmakta, mahyalarla gökyüzü aydınlanmakta, camiye giden gelenlerin oluşturduğu sirkülasyonla yollar şenlenmektedir. Orucun sonunda ise bu sürur Ramazan bayramıyla taçlanmaktadır. Bu süreç toplum tarafından öyle içselleştirilmiştir ki oruç bedensel bir ibadetten toplumsal bir ibadete dönüşmüş durumdadır.

Toplumsal heyecanın yönlendirmesiyle 7'den 70'e herkeste oluşan bu istek, oruç tutma salahiyetinde olmayanları bile bu ibadete yönlendirmektedir. Küçük çocuklar ailelerinin hilafına oruç tutmaya çalışmakta, hiç olmazsa günün bir kısmını oruçlu geçirmekte, sahurdaki birlikteliği kaçırmak istememektedir. Yaşlılar ve sağlık durumu oruç için tam müsait olmayanlar da doktorların aksi yönde tavsiyesine rağmen oruçtan vazgeçememektedir.

İşte oruca karşı duyulan bu coşku bu ibadete katılımı olumlu yönde etkilemektedir. Katılımcılarımızdan hiç oruç tutmadığını belirtenlerin oranı sadece %9.1'dir. Namaz ibadetinde ise bu oran %14'e çıkmaktadır. Bu bakımdan ibadetler içinde öncelikle oruç ibadetini incelemek daha uygun olacaktır.

Oruç ibadetini bağımsız değişkenlerimizle karşılaştırdığımızda yalnız yaş faktörüyle oruç arasında anlamsal bir ilişki bulunmuştur ($p=.022$). Bu durum bize oruç ibadetinde hemen her grubun ortak özellikler sergilediğini göstermektedir. Sadece Muharrem orucu tuttuğunu belirten bir kişi olması sebebiyle istatistiki olarak karşılaştırma yapabilmek için bu cevap şıkkı çıkarılarak sonuçlar yaşa göre gruplanmış olarak verilmiştir (Tablo 13).

Tablo 13. Oruç İbadeti ile Yaş Arasındaki İlişki

<i>Oruç tutma ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?</i>		Yaş		Toplam
		20-40	41 ve üzeri	
Ramazan'ın tamamında ve bazı mübarek günlerde tutarım.	sayı	129	79	208
	%	49.4	50.3	49.8
(Engelleyici bir durum olmadıkça) sadece Ramazan'da oruç tutarım.	sayı	91	43	134
	%	34.9	27.4	32.1
Ramazan'da ara sıra oruç tutarım.	sayı	26	12	38
	%	10.0	7.6	9.1
Hiç oruç tutmam.	sayı	15	23	38
	%	5.7	14.6	9.1
Toplam	sayı	261	157	418
	%	100	100	100

Ankete katılan öğretmenlerimizin yarısının sadece Ramazan ayında değil bunun dışında bazı mübarek günlerde de oruç tuttuğu anlaşılmaktadır. Bu grupta yaşa göre belirgin bir farklılaşma bulunmamaktadır. Bu grupla engelleyici bir durum olmadıkça Ramazan'ın tamamında oruç tutanları birleştirdiğimizde Ramazan'ın tamamını oruçlu geçirenlerin oranı %80'i geçmektedir. Ramazan'da ara sıra oruç tutanlar da eklenince bu oran %90'ın üzerine çıkmaktadır. Hiç oruç tutmadığını beyan edenler ise sadece %9.1'dir. Özellikle hiç oruç tutmayanların daha çok 40 yaş üstü öğretmenlerden oluşması dikkat çekicidir.

Her ne kadar Ramazan ayının toplumsal yönünü ön plana çıkararak oruç ibadetindeki toplumsal yönleri vurgulamış olsak da

orucun beden üzerinde oluşturduğu yorucu etkiyi de göz ardı etmemek gerekir. Özellikle uzun ve sıcak yaz günlerinde bu zorluk artmaktadır. Ramazan'da ara sıra oruç tutanların oruçlu geçirdiği günlerin yaz aylarında azaldığı, kış aylarında ise artış gösterdiği iddia edilebilir. Özellikle son 2-3 yıldır Ramazan ayları görece daha serin zamanlara denk gelmektedir. Bu durumun oruç ibadeti üzerinde olumlu yansımalarının olacağı düşünülebilir.

Aslında mahiyeti itibarıyla oruç ibadeti İslam esaslarında yerini bulan namaz, zekât ve hac ibadetlerine göre daha ferdi bir ibadet türüdür. Oruç hiç kimseyle iletişime geçmeyi gerektirmeden tamamlanabilmektedir. Halbuki namaz, zekât ve hacda zorunlu birliktelikler ortaya çıkmaktadır. Özellikle namaz ibadetine bakarsak cuma ve bayram namazlarındaki zorunlu toplumsal birlikteliklere rağmen Ramazan ayında orucun meydana getirdiği toplumsal havayı namazın oluşturamadığı görülmektedir. Son yıllarda sosyal medya üzerinden cuma namazı etrafında yoğun bir mesajlaşma trafiği meydana çıkmış görünse de bu mesajların fazlasıyla dilde kaldığı, uygulamaya yansımadağı anlaşılmaktadır. Sosyolojik tabirle cuma ve bayram cemaati ancak "kalabalık" bir insan birlikteliği olarak kalmaktadır. İşte toplumsal bir ruh oluşturan oruç ibadetine katılım oldukça yüksekken bunun yakalanamadığı namaz ibadetine katılım oranları düşmektedir. Aşağıdaki başlıkta inceleyeceğimiz namaz ibadetiyle bu fark daha rahat görülecektir.

Namaz İbadeti

Namaz ibadeti oruç gibi İslam'ın beş şartından biridir. Ayetlerin işaret ettiği üzere bu ibadet de önceki semavi dinlerde bulunmaktadı. Günümüzdeki Yahudilikte ve Hristiyanlıkta namaza benzer ibadetler mevcuttur. Namazın, yaratıcı önünde tazimle eğilme olduğu düşünülürse semavi dinler dışında da örneklerini görmek mümkündür.

Namaz ibadetinin günün her anına yayılması, abdest gerektirmesi, asgari örtünme şartları taşıması, namaz kılmak için temiz fiziki bir alana ihtiyaç duyulması gibi sebepler bu ibadete de-

vamlı katılım hususunda kişilerin önüne çıkan zorluklardandır. Namazın savaş gibi en ağır şartlarda bile devam ettirilmesini vazedен ayetler (Nisa, 4: 101-103) düşünülünce bu zorlukların hiçbiri İslam fıkhı çerçevesinde namazın terkinin meşru hale getirmemektedir. Bununla birlikte teoride inanılan dinle gerçek hayatta yaşanan din her zaman birebir örtüşmemektedir.

Öğretmenlerin namaz ibadetine olan ilgisine baktığımızda %14'ünün hiç namaz kılmadığı anlaşılmaktadır. Bunun dışındakiler az veya çok bir şekilde namaz ibadetine ilgi göstermektedir. Bütün farz namazların kılınma oranı %28.7'dir. Bu iki grup dışındaki kalan %57.3 ise farz namazlardaki eksiklerine rağmen bu ilgiyi canlı tutmaktadır. Bu grubu oluşturan seçenekleri incelediğimizde %14.2'nin farz namazların çoğunu, %33.7'nin ise bir kısmını kıldığı anlaşılmaktadır. Sadece cuma ve bayram namazı kılanlar %6.5, sadece bayram namazı kılanlar %2.9'dur (Tablo 14).

Ülkemizde cuma ve bayram namazlarına kadınların katılımı çok kısıtlıdır. Bu durumun üzerinde cuma namazının sadece erkeklere farz olması ve aynı şekilde bayram namazının sadece erkekler için vacipliğinin ifade edilmesinin etkisi vardır. Ayrıca camilerin fiziki yetersizlikleri de cuma ve bayram namazına katılmak isteyen kadınları bu durumdan alıkoymaktadır. Özellikle kış aylarında ve yağmurlu günlerde kadınlar için ayrılan bölümler de erkek cemaat tarafından kullanılmaktadır. Kadınların bu namazlara iştirak etmek istemeleri erkek cemaati zor durumda bırakmakta ve kadınlar üzerinde camiye gelinmemesi hususunda toplumsal baskı oluşturmaktadır. Tüm bunlarla birlikte cuma ve bayram namazlarına kadın katılımının kültürle de bir ilgisi olduğu ortadadır. Diğer İslam ülkelerinde kadınlar daha yoğun olarak cuma ve bayram namazlarına katılmaktadır. Araştırmamızda cuma ve bayram namazlarına katılımında oluşan bu fark dışında farz namazlara ilgi hususunda cinsiyete dayalı bir farklılaşma oluşmamıştır. Hiç namaz kılmayan kadınların oranı bir derece daha fazla görünse de bu fark istatistiki olarak anlamlı bir düzeyde değildir. Aslında kadınlar için ilave külfetler oluşturması

sebebiyle kadınların namaza ilgisinin daha az olacağını varsayıyor olsak da araştırmamız böyle bir sonuç ortaya koymamıştır.

Tablo 14. Namaz İbadeti ile Cinsiyet ve Yaş Arasındaki İlişki

<i>Namaz kılma ile ilgili tutum ve davranışınız aşağıdaki ifadelerden hangisine uymaktadır?</i>		Cinsiyet		Toplam	Yaş		Toplam
		Erkek	Kadın		20-40	41 ve üzeri	
Bütün farz namazları kılarım.	sayı	42	75	117	63	56	119
	%	27.6	29.0	28.5	24.3	35.9	28.7
Çoğu namazları kılarım.	sayı	24	35	59	37	22	59
	%	15.8	13.5	14.4	14.3	14.1	14.2
Ara sıra namaz kılarım.	sayı	30	108	138	103	37	140
	%	19.7	41.7	33.6	39.8	23.7	33.7
Sadece cuma ve/veya bayram namazı kılarım.	sayı	38	1	39	21	18	39
	%	25.0	0.4	9.5	8.1	11.5	9.4
Hiç namaz kılmam.	sayı	18	40	58	35	23	58
	%	11.8	15.4	14.1	13.5	14.7	14.0
Toplam	sayı	152	259	411	259	156	415
	%	100	100	100	100	100	100

Araştırmamızda namaz ibadetinde tek anlamlı farklılaşma yaş gruplarında oluşmuştur ($p=.010$). Bütün farz namazlara riayet hususunda 40 yaş üstü öğretmenlerde belirgin bir artış görülmektedir. Halbuki, yukarıda gördüğümüz üzere, oruç ibadetinde bu durum tersine şekillenmiştir. Anketimizde 40 yaş altı öğretmenlerin inanç

hususunda daha yüksek bağıllık gösterdiğini düşününce, inancın ibadete aktarımı hususunda genç öğretmenlerin daha başarısız olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda ibadet algısı hususunda yaptığımız yorumu tekrarlayacak olursak genç öğretmenlerde dinin teorik boyutunun, yaşı ileri olan öğretmenlerde ise dinin pratik boyutunun ön plana çıktığı iddia edilebilir. Daha sert bir ifadeyle, genç nesilde görmeye alıştığımız “klavye delikanlılığı” bizim araştırmamızda karşımıza “klavye Müslümanlığı” olarak çıkmıştır.

İbadetlerle ilgili İslam esasları arasında geçen zekât ve hac konusunda soru sorulmamıştır. Bu ibadetler maddi durumla birebir ilgili oldukları için varsayımaya dayalı cevaplar oluşmakta, bu da sağlıklı bir değerlendirmeye imkân vermemektedir. Bu kaygılara anketimizdeki yer darlığı ve katılımcıların bir anket için ayıracakları ortalama süreyle ilgili endişelerimiz eklenince bu ibadetlerle ilgili soru sorulmaması daha uygun görülmüştür.

Sorularımız arasında yer alan ve ibadetler arasında değerlendirilebilecek halk inaniş ve uygulamaları ileriki sayfalarda ele alınacaktır. İbadetler arasında değerlendirebileceğimiz bir başka sorumuz da aşağıda inceleyeceğimiz dua davranışıdır.

Dua

Tanrı'ya yakarışın ve onunla olan irtibatın tek yolu formel ibadetler değildir. Dua da bu irtibat yollarından biridir. Hatta mahiyeti itibarıyla yaratıcıyla daha samimi bir ilişki içine girmeyi sağlamaktadır. Çoğu zaman bir forma bağlı kalmadan içten geldiği şekilde sesli veya sessiz, zamanlı veya zamansız ortaya çıkmaktadır. Dua denilince çoğu zaman akla bir ihtiyacın giderilmesi için yapılan yakarış gelmesine rağmen dua sadece istek halinin sonucu ortaya çıkmaz. Öyle ki dua etmek çoğu zaman paylaşmak ve duygusal bir alışveriş içinde olmak demektir (Adam, 2017: 288). Eğer sıkıntılar paylaştıkça azalıyor, mutluluklar paylaştıkça çoğalıyorsa bu paylaşımların yaratıcıyla da yapılması olağandır. Saha çalışmaları da mutlulukla dua arasındaki pozitif ilişkiyi onaylamaktadır (Yorulmaz, 2016: 813).

Dua etme davranışı yönünden katılımcılarımızı incelediğimizde duaya çok büyük önem verildiği görülmektedir. Öyle ki sadece %3'lük bir grup hiç dua etmediğini belirtmektedir. Bağımsız değişkenlerimiz açısından dua sıklığı sadece cinsiyete dayalı bir farklılaşma göstermiştir ($p=.000$). Kadınların çok daha yoğun bir şekilde dua ettikleri görülmektedir (Tablo 15).

Dua o kadar köklü ve kabul görmüş bir eylemdir ki anketimizde inanç problemi sergileyen kişiler bile duayı dilden bırakmamaktadır. Allah'a inanıp dinleri gereksiz görenlerin kahir ekseriyeti (%87.5) duaya devam etmektedir. Allah'a inanmada şüpheleri olduğunu beyan edenlerin de yarısından fazlası (%60) dua ettiğini ifade etmiştir. Hatta Allah'a inanmadığını belirten gruptan bir kişi de (%20) dua ettiğini söylemektedir. Bir tanrı inancının olmadığı böylesi bir durumda kime karşı bu duanın yapıldığını bilmeye imkân olmasa da bu kişilerin aşkın bir varlığı düşünüldüğü iddia edilebilir. Bu aşkın varlık bizatihi doğa veya evrenin kendisi olabilir.

Tablo 15. Dua Etme Sıklığı ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

<i>Ne sıklıkta dua edersiniz?</i>		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Sık sık.	sayı	89	221	310
	%	61.0	85.0	76.4
Ara sıra.	sayı	50	34	84
	%	34.2	13.1	20.7
Hiç dua etmem.	sayı	7	5	12
	%	4.8	1.9	3.0
Toplam	sayı	146	260	406
	%	100	100	100

Dua karşımıza öyle fitri/doğal bir halde çıkmaktadır ki duanın da aslında bir ibadet olduğu fark edilmemektedir. Halbuki ayette “Bana dua edin, duanıza icabet edeyim.” (Mümin, 40: 60) vaa-diyle müminlerden duaya devam etmeleri istenmektedir. Onlarca ayette birçok peygamberin yaptığı dua hatırlatılarak benzer dualara İslam toplumunun da devam etmesi teşvik edilmektedir. Bu duaların bir kısmı halihazırda –Rabbena dualarında gördüğümüz üzere— namazların içine girmiş durumdadır. Ancak, duada bir zorunluluk hissetmeksizin içten geldiği gibi davranıldığı, bunun da duayı bir ibadet olarak görmeyi zorlaştırdığı anlaşılmaktadır. Öyle ki anketimizde hiç ibadet etmediğini ifade edenlerin yarıdan fazlasının (%56.5) dua etmeye devam ettiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, ibadeti tamamen terk ettiklerini ifade edenlerin yarıdan fazlası aslında kendi düşüncelerinin hilafına bir şekilde ibadete devam etmektedir. Namaz ve oruçta gevşeklik gösterip bu ibadetleri yapmayanların da yaklaşık %80’i duaya devam etmektedir. Kısaca formel ibadetlerde azalma olsa bile öğretmenler dua yoluyla Yaratıcı’yla irtibatlarını devam ettirmek istemektedirler.

Dinî Hayata Şekil Veren Sosyo-Kültürel Faktörler

Sosyologların din tarifi yaparken genel olarak iki grupta kümelendiği görülmektedir. İlk grupta öze dayalı bir tarif anlayışı benimsenerek kutsallık ön plana çıkarılmaktadır. Rudolf Otto’nun “kutsalın tecrübesi” bu tarifi en kısa formülü olarak görülebilir. Bu grubun içerisine Max Weber ve Peter L. Berger gibi yazarlar da dâhil edilebilir. İkinci grup ise işlevsel tanımlar üzerine yoğunlaşmıştır. Burada dinin birey ve toplum hayatında yerine getirdiği fonksiyonlar üzerinde durulur. Emile Durkheim’la birlikte Milton Yinger, Talcott Parsons ve Thomas Luckmann bu grup içinde ismi zikretmeye değer kişiler arasındadır (Taş, 2012: 39-41; Akyüz & Çapcıoğlu, 2013: 43-46).

Bu tarifler daha çok dinin ortaya çıkış sürecini anlamlandırmak için kullanılmaktadır. Halbuki dinin kaynağından bağımsız olarak bir topluma yerleşen dine eninde sonunda sosyo-kültürel faktörler şekil vermektedir. Bu iddiamız işlevselci bir bakışın

izlerini taşıyor gibi anlaşılabilir ama asıl vurgulamak istediğimiz sosyo-kültürel faktörlerin din üzerinde oluşturduğu etkinin daha iyi anlaşılmasıdır.

Aslında farklı semavi dinlerin varlığı da sosyo-kültürel faktörlerin gücüne işaret eder. Buna göre Allah bir kavme peygamber göndererek şeriatının tesisini istemektedir. Bunun gerçekleştiği durumlarda bir süre sonra o topluluk Allah'ın hükümlerine uymamaya başlamaktadır. Bunun üzerine kendilerine tekrar uyarıcı olarak yeni bir peygamber gönderilmektedir. Ya aynı şeriatın uygulanmasına devam edilmesi istenmekte ya da kısmi farklarla yeni bir şeriat oluşturulmaktadır. Bu süreç Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar bu şekilde defalarca tekrarlanarak gelmiştir. Öyleyse teorik planda oluşturulan dinin bir süre sonra sosyo-kültürel etkenlerin baskısı altında değişime uğradığı açıktır.

Bütün alan araştırmaları da sosyo-kültürel faktörlerin din üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Her araştırma demografik faktörler, eğitim seviyesi, maddi refah düzeyi, kültürel coğrafya gibi unsurların dinî algı ve temayüller üzerinde belli bir derecede etki oluşturduğunu göstermektedir. Bunlarla ilgili birçok örnek bu metin boyunca da zikredilmiştir. Dinî inançların oluşumunda çevre etkisi o kadar yüksektir ki kişinin içinde doğduğu kültür çoğunlukla onun hayat boyu inanacağı dinin de kaynağı konumdadır. Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Her doğan, İslam fitratı üzerine doğar. Sonra anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar." (Buhari, Cenaiz, 92).

Öyleyse bir dini doğru anlamak için içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel özelliklerini ve bunların din üzerindeki yansımalarını da doğru anlamak önemlidir.

Dinî Bilgi Düzeyi

Araştırmalar dinî bilgilerin kaynağında çoğunlukla ailenin olduğunu göstermektedir. Bu sebeple dinî bilginin oluşumu genellikle 20'li yaşlara gelmeden tamamlanmaktadır (Yılmaz, 2006: 92-94; Diyanet, 2014: 111-113). Hayat boyu dinî yaşam bu bilgi

temeli üzerine bina edilmektedir. Kişinin dinî yaşamı en nihayetinde dinî bilgisiyle doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan bir grubun dinî yaşamını doğru yorumlayabilmek için o grubun dinî bilgi seviyesi hakkında da bilgi sahibi olunması gereklidir.

Bu kapsamda araştırmamızda öğretmenlerin dinî bilgi seviyesini peygamber bilgisi üzerinden ölçmeye çalıştık. Peygamber olan Nuh, İbrahim ve Yusuf isimleriyle beraber en çok bilinen sahabeler arasında olan Ebû Bekir, Ömer ve Eyüp Sultan isimlerini beraber vererek bunların hangilerinin peygamber olduğunu sorduk.

Hiz. Nuh ve Hiz. İbrahim “ulu'l-azm” olarak adlandırılan ve semavi dinlerde en yüksek mertebede görülen peygamberler arasındadır. Bunların yanında Hiz. Yusuf'un ismi hem Eski ve Yeni Ahit'te hem de Kur'an'da zikredilmektedir. Bu üç peygamber hayat hikayeleri en çok bilinen peygamberlerdendir. Hiz. Nuh'un tufan kıssası filmlere dahi konu olmuştur. Hiz. İbrahim ismi her namazda Salli-Barik duaları ile anılır. Kendisinin kıssaları hem kurban vesilesiyle hatırlanır hem de umre ve hac farızalarında karşımıza çıkar. Ülkemizde Şanlıurfa'daki Balıklıgöl Hiz. İbrahim'in hatırasını tüm canlılığıyla yaşatmaya devam eder. Hiz. Yusuf da yine güzelliği, kardeşlerinin husumetine uğrayarak ölmesi için bir kuyuya atılması, köle olarak alıkonulması, rüya tabirindeki gücü, cinsel taciz iftirasına uğrayarak hapsedilmesi ve çektiği tüm bu sıkıntılara rağmen en sonunda Mısır'da önemli bir yönetici pozisyonuna getirilerek taltif edilmesinin anlatıldığı kıssalarla adeta film gibi zihinlere kazınmıştır. Kur'an'da bulunan 114 sureden üçü bu peygamberlerin adlarıyla isimlendirilmiştir. Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinde de bu üç peygambere sıklıkla yer verilmektedir. Tüm bunları değerlendirince bu kişilerin İslam'a göre peygamber olduğunun bütün öğretmenler tarafından bilineceğini varsaymak yanlış olmayacaktır.

Sorumuzda geçen sahabe isimlerine gelince Hiz. Ebû Bekir ve Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber'in vefatından sonra o zamanki İslam devletinin başına geçen ilk iki halifedir. Bu bakımdan isimleri en

çok bilinen sahabeler arasında yer alırlar. Ebû Eyyub el-Ensârî, halk arasında bilinen adıyla Eyüp Sultan, ülkemiz için özel bir öneme sahip olan sahabelerdendir. Kendisi daha yedinci asırda İstanbul'un fethi maksadıyla İstanbul'u çevreleyen surlara kadar gelmiş fakat ilerleyen yaşı ve hastalığı sebebiyle orada vefat etmiştir. Defin yeri 1453'te İstanbul'un fethi sırasında Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin tarafından tespit edilerek yerine bir türbe ve cami yapılarak kabri muhafaza altında alınmıştır. Kabrinin bulunduğu ilçe resmî olarak Eyüp Sultan adıyla taltif edilmiştir.

Verdiğimiz bu bilgiler ışığında ilk beklenti peygamber sorusunu hemen her öğretmen doğru cevapladığı şeklinde oluşabilir. Fakat, bu soruyu doğru cevaplayanların oranı %60'a bile ulaşmamıştır.

Ankete katılan öğretmenlerin %86'sı Hz. İbrahim'in, %85'i Hz. Nuh'un ve %84'ü Hz. Yusuf'un peygamber olduğunu bilmiştir. Fakat bunun yanında %20'si Hz. Ömer'in ve %14'ü Hz. Ebû Bekir'in peygamber olduğunu düşünmektedir. Eyüp Sultan'ın peygamber olduğunu düşünenler ise %4'tür. Bütün cevaplar beraber değerlendirildiğinde doğru cevabı bulanların oranı sadece %59.9'dur. Bu soruya cevap vermeyen 21 (%5) öğretmenin 16'sı önceki ve sonraki sorulara cevap verirken bu soruyu atlamıştır. Bu soruyu cevaplamamaktaki en önemli etkenin cevap hakkında emin olmamak olduğu düşünülünce muhtemelen bu öğretmenlerin de yanlış cevap vereceği ve bu sebeple peygamber sorusunu bilmeyen öğretmenlerin aslında birkaç puan daha yüksek olabileceği iddia edilebilir.

Ayrıca bu soruyu cevaplarken birçok öğretmenin meslektaşlarından yardım istediği görülmüştür. Gelen dönütlere göre bir kısmı cevabını değiştirmiştir. Anket en nihayetinde yazılı bir sınav olmadığı için araştırmaya katılan öğretmenlere bu konuda yapabildiğimiz müdahale de sınırlı kalmıştır. Bu durumun da peygamberlerin doğru bilinmesi lehine 1-2 puanlık bir artış sağlamış olması muhtemeldir.

Tablo 16. Peygamber İsimlerini Bilme ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

<i>İslam dinine göre aşağıdakilerden hangileri peygamberdir?</i>		Yaş				Toplam
		20-30	31-40	41-50	51 ve üzeri	
Cevabı doğru bilenler	sayı	53	89	80	17	239
	%	61.6	56.0	70.2	42.5	59.9
Cevabı bilemeyenler	sayı	33	70	34	23	160
	%	38.4	44.0	29.8	57.5	40.1
Toplam	sayı	86	159	114	40	399
	%	100	100	100	100	100

Sadece bir soru üzerinden, öğretmenlerin dinî bilgi konusunda çok büyük eksiklerinin olduğunu iddia etmek doğru bir yaklaşım olmasa da bu sonuç bize yine de belli bir öngörü sunmaktadır. Bu konuda öğretmenlerimizi bağımsız değişkenlerimize göre karşılaştırdığımızda yaş ($p=.011$) haricinde bir faktörde farklılaşma görülmemiştir. Bu durum dinî bilgiler konusunda eksikliğin bütün öğretmenlerin ortak bir problemi olduğunu göstermektedir. Yaş gruplarına göre öğretmenleri incelediğimizde bu konuda en bilgisiz öğretmenlerin 51 ve üzeri yaşta toplandığı görülmektedir. Buna karşın en bilgili öğretmenler de 41-50 arası yaş grubundadır. Bu durum yaşa göre doğrusal bir değişim içermediği için sonuçları yorumlamak da zordur. Hem en bilgili hem de en bilgisiz öğretmenler 40 yaş üstünde yoğunlaşmıştır (Tablo 16). Sonuçları 40 yaş altı ve üstü öğretmenler şeklinde yeniden grupladığımızda aradaki bu fark ortadan kalkmaktadır.

Ankete katılan öğretmenlerin yaklaşık üçte biri (%31) din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine en az bir sömestr olmak üzere girdiklerini beyan etmiştir. Bu bakımdan öğretmenlerin din ko-

nusundaki bilgi düzeylerinin önemi büyüktür. Öğretmenler din konusundaki bilgilerini bir şekilde öğrencilere aktarmaktadır. Dinî bilginin oluşumunda en önemli kaynak aile olsa da örgün eğitim kurumlarının da bu bilgi birikimi üzerinde belli bir tesiri vardır. Alan araştırmalarında dinî bilgilerin oluşumunda hangi kaynakların etkili olduğu sorulduğunda %92 ile aile en önde gelirken örgün eğitim kurumları da %20'lik ortalama ile önemli bir yer tutmaktadır (Diyanet, 2014: 113). Öyleyse öğretmenlerin dinî bilgi konusunda eksiklikleri varsa bu durum bir şekilde öğrencilere sirayet edecektir. Çalışmamızda din kültürü ve ahlak bilgisi derslerine girdiğini belirten öğretmenlerin yaklaşık üçte birinin (%30) peygamber sorusunu bilememesi bu anlamda dikkat çekicidir.

Dinî bilgi düzeyiyle doğrudan ilgili olabilecek bir konu da Kur'an meali okunup okunmadığı hakkında sorduğumuz sorudur. Kur'an'ın Arapça aslından okunması ve hatmedilmesi ibadet olarak değerlendirildiği için İslam dünyasında çokça vurgulanmaktadır. Fakat aynı vurgunun Kur'an'ı anlamaya yönelik olarak yeterince yapılamamış olması birçok kişiyi anlamını bilmeden ve öğrenmeden Kur'an okumaya yöneltmektedir. Bu bakımdan meal okuma oranları düşük kalmaktadır. İstiklal Marşı şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un daha bir asır önce bu konudan şikayetçi olduğu "*İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkıyla bilin; Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!*" şeklindeki dizelelerini hatırlayacak olursak bu konudaki sorunun temellerinin oldukça eski olduğu görülmektedir. Eski zamanlarda okuma yazma oranlarının oldukça düşük olduğu ve ancak ayrıcalıklı bir sınıftan okuma yazma öğrenebildiği düşünülünce bu durum anlaşılabilir. Fakat günümüz dünyasında ve özellikle öğretmenler açısından böyle bir olasılık da artık söz konusu değildir. Ayrıca Kur'an mealini radyo ve televizyon aracılığıyla veya internet üzerinden de dinlemek mümkündür. Tüm bu imkânlarla rağmen öğretmenlerin ancak üçte biri (%34.5) Kur'an mealini tamamıyla okuduğunu belirtmiştir. Yarısını okuduğunu söyleyenler %27.3; birkaç sayfa

okuyanlar da %30.8'dir. Hiç Kur'an meali okumamış olanların oranı da %7.4'tür.

Meal okunmasında cinsiyet ($p=.004$) ve yaşa ($p=.000$) göre belirgin bir farklılaşma mevcuttur (Tablo 17). Erkek öğretmenlerin yarıya yakını (%44.9) Kur'an mealinin tamamını okurken bu oran kadın öğretmenlerde oldukça düşük (%28.6) kalmıştır. Hiç meal okumamış olanlar arasında da erkek öğretmenlerin oranı (%8.8) kadın öğretmenlere (%6.7) göre bir derece yüksek çıkmıştır. Anketimize katılanlar açısından kadın öğretmenlerin erkek meslektaşlarına göre inançlar hususunda daha hassas bir yapı sergilediğini fakat inancın günlük hayata yansıtılması söz konusu olduğunda kimi uygulamalarda erkeklerin gerisinde kaldıklarını yukarıda belirtmiştik. Benzer bir durum Kur'an meali okunması hususunda da karşımıza çıkmıştır.

Tablo 17. Kur'an Meali Okuma ile Cinsiyet ve Yaş Arasındaki İlişki

<i>Hiç Kur'an meali okudunuz mu?</i>		Cinsiyet		Toplam	Yaş		Toplam
		Erkek	Kadın		20-40	41 ve üzeri	
Tamamını	sayı	66	73	139	71	69	140
	%	44.9	28.6	34.6	27.7	46.0	34.5
Yarısını	sayı	32	77	109	71	40	111
	%	21.8	30.2	27.1	27.7	26.7	27.3
Birkaç sayfasını	sayı	36	88	124	95	30	125
	%	24.5	34.5	30.8	37.1	20.0	30.8
Hiç okumadım	sayı	13	17	30	19	11	30
	%	8.8	6.7	7.5	7.4	7.3	7.4
Toplam	sayı	147	255	402	256	150	406
	%	100	100	100	100	100	100

Konuyu yaş bakımından incelediğimizde 40 yaş üstü öğretmenlerin yaklaşık yarısının (%46) Kur'an mealini tamamen okuduğu görülürken genç öğretmenlerde bu durum oldukça düşük kalmıştır (%27.7). Hiç meal okumayanlar açısından bir fark oluşmamıştır. İnanç noktasında genç öğretmenlerin daha yüksek bağlılık sergilediğini fakat bunu gündelik hayata yansıtmada daha az başarılı olduklarını önceki bölümlerimizde belirtmiştik. Benzer bir tablo burada da karşımıza çıkmıştır. Yaşla da bağlantılı olarak meslek hayatının ileri safhalarında olan öğretmenlerin daha çok Kur'an mealini okuduğu görülmüştür (p=.007). Meal okuma hususunda bunlar dışında bağımsız değişkenlerimiz olan medeni durum, öğrenim durumu ve branş açısından anlamsal bir fark oluşmamıştır.

Tablo 18. Evlerde Bulunan Dinî Kitaplar

<i>Hangi kitaplar evinizde bulunmaktadır?</i>		Kur'an	Kur'an Meali	Hz. Muhammed'in Hayatı	Namaz Hocası	İslam İlmihali	Diğer
Evde var	sayı	399	354	243	242	201	190
	%	96.1	85.3	58.6	58.3	48.4	45.8
Evde yok	sayı	16	61	172	173	214	225
	%	3.9	14.7	41.4	41.7	51.6	54.2
Toplam	sayı	415	415	415	415	415	415
	%	100	100	100	100	100	100

Dinî kitaplardan yapılan okumalar da dinî inançlar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Diyanetin araştırmasına göre, halkın %23'ü okudukları dinî kitapların inançları üzerinde etkisi olduğunu beyan etmektedir (Diyanet, 2014: 113). Bizim, öğretmenler üzerinde yaptığımız önceki araştırmamızda katılımcıların %69'u okudukları kitapların dinî inançlarını belli bir seviyede

etkilediğini belirtmiştir. Bir konu veya düşünceyle ilgili sahip olduğumuz kitaplar o konu hakkındaki bilgi düzeyimizin kanıtı olmasa da en azından o konuya olan ilgimizi gösterir. Bu bakımdan evde bulundurulan dinî kitap, resim, hat, tablo gibi eşyalar ailenin konuya verdiği önemle birebir ilişkilidir. Öyleyse, evlerde bulundurulan dinî kitaplar da dinî algı ve temayülleri ölçme adına bize bazı ipuçları sunabilir. Anketimize katılan öğretmenlerin %96.1'inin evlerinde Kur'an bulunmaktadır. Bu oranın yüksekliği kişilerin nezdinde Kur'an'a verilen önemin bir işareti olarak yorumlanabilir. Kur'an meali de %83.5'lik bir oranla oldukça yaygın bir şekilde evlerde yerini almıştır. Kur'an mealinin tamamının ancak %34.5'lik bir öğretmen kitlesi tarafından okunduğu düşünülünce evde bizatihi mealin olmasının okumayı garanti altına alamadığı açıktır. Hz. Muhammed'in hayatı (%58.6) ve namaz hocası da (%58.3) hemen hemen eşit derecede evlerin yarıdan fazlasında bulunmaktadır. İslam ilmi (%48.4) ve diğer dinî kitapların (%45.8) oranı da birbirine yakın seyretmekte ve bu kitaplar da neredeyse her iki evden birinde bulunmaktadır (Tablo 18).

Dinî İnanca Verilen Önem

Anket çalışmamızda öğretmenlere İslam dinindeki inanç, ibadet ve uygulamalarla ilgili sorular yöneltmiş bulunmaktayız. Fakat en nihayetinde bu soruların muhatabı Müslüman bireyler olmaktadır. Bir kişi İslam dairesi içerisinde değilse İslam'ın emrettiği inanç ve ibadetleri kendisinden beklemek makul olmayacaktır. Bu bakımdan verilerimizi daha sağlıklı değerlendirebilmek amacıyla ankette "Kendinizi Müslüman olarak tanımlar mısınız?" şeklinde bir soruyu katılımcılarımıza yönelttik. Soruyu boş bırakan sekiz katılımcıyı orantısal olarak dağıttığımızda öğretmenlerin %96.4'ünün kendini Müslüman olarak tanımladığı görülmüştür. Bu soruyu bağımsız değişkenlerimiz açısından incelediğimizde sadece cinsiyete dayalı bir farklılaşma görülmüştür (p=.000). Müslüman olmadığını ifade eden öğretmenlerin çoğu erkektir (Tablo 19).

Tablo 19. Kendini Müslüman Olarak Tanımlama ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

<i>Kendinizi Müslüman Olarak Tanımlar mısınız?</i>	Cinsiyet		Toplam	
	Erkek	Kadın		
Evet	sayı	137	256	393
	%	91.9	98.8	96.3
Hayır	sayı	12	3	15
	%	8.1	1.2	3.7
Toplam	sayı	149	259	408
	%	100	100	100

Müslüman olduğunu beyan eden kişilerin o dinin gereklerini de yerine getireceği teorik olarak beklense de gerçek hayatta teoriyle pratiğin tam bir uyum içinde olmadığı ortadadır. Din bir inanç olduğu kadar kültür olarak da toplumda kendine yer bulmaktadır. Hatta bazı durumlarda dinin kültür tarafının inanç tarafının önüne geçtiğini görmek mümkündür. Araştırmamızda bu duruma örnek olabilecek çarpıcı durumlar ortaya çıkmıştır. Müslüman olduğunu belirten öğretmenlerimizin bir kısmının (%5.3) Allah inancıyla ilgili problem yaşadığı görülmüştür. Bu grubu oluşturan öğretmenlerden 17'si Allah'a inanmakla birlikte dinleri gerekli görmediğini; 3'ü Allah'a inanmada bazı şüpheleri olduğunu; 1'i de Allah'a inanmadığını söylemiştir. Bu durumda, bu öğretmenlerin "Müslüman" sıfatını dinî bir değer olarak değil de kültürel bir unsur olarak taşıdıklarını söylemek uygun olacaktır. Bahsettiğimiz bu "kültürel Müslümanlık" Allah inancı gibi en temel bir konuda %5'ler civarındayken dinle ilgili diğer meselelerde daha yukarı çıkmaktadır. Örneğin aşağıda inceleyeceğimiz "Ahlaklı bir hayat yaşadığım sürece dinî değerlere inanmak pek önemli değildir." önermesine kendini Müslüman olarak tanımlayan öğretmenlerin %10.9'unun tamamen katıldığı, %20.3'ünün de kısmen katıldığı görülmüştür. Benzer şekilde Müslüman öğretmenlerin %13.9'u çocuğunun din değiştirmesine karşı çıkmayacağını belirtmiştir. Çocuğunun din de-

ğiştirmesine karşı çıkacağını belirten %20.6'lık bir grup ise bunun sebebini dinî nedenlere değil kültürel (kültür ve aileden kopma) nedenlere bağlamıştır. Öyleyse öğretmenlerin %5'i ile %35'inin "kültürel Müslüman" tanımını taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Dinî inanca verilen önemi gösteren diğer bir sorumuz "Ahlaklı bir hayat yaşadığın sürece dinî değerlere inanmak pek önemli değildir." önermesine öğretmenlerin katılıp katılmadığıdır. Öğretmenlerin üçte ikisi (%66.4) bu önermeye katılmadığını belirtmiştir. Bu öğretmenlerin herhangi bir düşünce veya yaşam biçimini dine alternatif olarak görmediği rahatlıkla söylenebilir. Bu durumda hayata yön veren en temel değer her zaman için dindir. Ankete katılanların %19.6'sı sorduğumuz önermeye kısmen katıldığını belirtmiştir. Bu grup, din ve ahlakı tam anlamıyla birbirinin alternatifi görmemekle birlikte, ahlaka yapılan vurguyu önemsemektedir. Geri kalan %14 ise güzel ahlakı dinin varlığından daha önemli görmektedir. Öğretmenlerin bu konudaki görüşleri medeni durum ($p=.016$) ve öğrenim durumuna göre ($p=.010$) bir farklılaşma göstermektedir (Tablo 20).

Tablo 20. Dinî İnanca Verilen Önem ile Medeni Durum ve Öğrenim Durumu Arasındaki İlişki

<i>Ahlaklı bir hayat yaşadığın sürece dinî değerlere inanmak pek önemli değildir.</i>	Medeni Durum		Toplam	Öğrenim Durumu		Toplam	
	Bekar	Evli		Yüksek Okul	Lisans		
Katılıyorum	sayı	4	47	51	9	48	57
	%	6.3	14.6	13.2	33.3	12.7	14.0
Kısmen Katılıyorum	sayı	20	57	77	5	75	80
	%	31.7	17.6	19.9	18.5	19.8	19.7
Katılmıyorum	sayı	39	219	258	13	256	269
	%	61.9	67.8	66.8	48.1	67.5	66.3
Toplam	sayı	63	323	386	27	379	406
	%	100	100	100	100	100	100

Medeni durum açısından evli kişilerin bekarlara göre dindarlıklarının daha fazla olması beklenir. Ancak, beklenen bu tablo, bizim araştırmamızda birçok soru açısından ortaya çıkmamıştır. Dinî inanca verilen önem bakımından medeni durum üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir fark oluşmuş olsa da bu farkın evli ve bekarlar açısından hangisinin lehine olduğu yorumlamak ilk bakışta zordur. Şöyle ki dinî değerleri hiçbir şekilde vazgeçilmez gören evli öğretmenlerin oranı (%67.8) bekar öğretmenlerin oranından (%61.9) yüksektir. Diğer taraftan ahlakî her şekilde dinin önünde gören evliler (%14.6), bekarlara (%6.3) göre yoğunluktadır. Bu sonuçlar üzerinden evlilerin dinî değerleri daha fazla önemseydiği şeklinde bir sonuca ulaşılabileceği gibi, tersine, bekarların dinî değerlere daha fazla önem verdiği kanaatine de varılabilir. Bu verilerle sağlıklı bir değerlendirme mümkün olmayacağından yorum okuyucunun takdirine bırakılmıştır.

Dinî değerlere verilen önem hususunda öğrenim durumuna göre oluşan farka gelince lisans mezunlarının (%67.5) yüksek okul mezunlarına (%48.1) göre açık bir şekilde dinî değerleri daha fazla önemseydiği görülmektedir.

Dinî inançlara verilen önem sebebiyle bu inançlar sonraki nesillere aktarılmak istenir. Özellikle aileler çocuklarının kendileriyle benzer dinî, ahlakî ve millî değerler taşımasını isterler. Bu değerler sonraki nesillere aktarılırken kişi, kendi hayatındaki eksiklerin bilincinde olarak çocuğunun en ideal şekilde bu değerlere sahip olmasını arzu eder. Örneğin, ebeveynler sigara veya kumar gibi kötü alışkanlıkları bırakmasalar bile, çocuklarında bu tür davranışları görmek istemezler. Benzer şekilde bazı günahlar konusunda ihmalkâr davranan aileler çocuklarının da aynı yanlışlara düşmelerini istemez. Kimi zaman eksiklikler çocuklar üzerinden giderilmeye çalışılıp çocukların istenen davranışları sergilemesi ailenin gurur kaynağı haline gelir. Tabii ki bu isteğin oluşumu öncelikle bir değerî kişinin bilincinde idealize edilmiş olmasına bağlıdır. Aksi takdirde kişinin bu davranışı çocuğuna aktarma hususunda bir çaba içerisine girmeyeceği açıktır.

Bu minvalde katılımcılara çocuklarının din değiştirmelerine karşı çıkıp çıkmayacakları sorulmuştur (Tablo 21). Ankete katılanların %16.7'si çocuğunun din değiştirmesine karşı çıkmayacağını belirtmiştir. Geri kalan kısım din değiştirmeye karşı çıkmakla birlikte buna neden olarak farklı argümanlar ileri sürmüştür. Din değiştirmeye karşı çıkanların en büyük korkusu çocuklarının ahirette cehenneme gidebileceği endişesidir. Katılımcıların %54.7'si bu sebeple çocuğunun din değiştirmesine karşı çıkacağını ifade etmiştir. Bu grupta dinî inanç ve ona bağlı korkuların en üst düzeyde olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların %20'si ise çocuğun kültür ve aile çevresinden kopacağını düşündüğü için din değiştirmeye karşı çıkmaktadır. Bu grupta dinin kültürel değerinin inancın önüne geçtiği ifade edilebilir. Bu iki grubun dışında kalıp din değişimine karşı olduğunu belirten %8.6'lık son grup ise bu düşünceleri için “diğer” seçeneğini işaretleyerek farklı gerekçeler beyan etmiştir. Yazılan cevapların ortak noktasını genel olarak çocuğun din değiştirmesinden duyulan rahatsızlık oluşturmaktadır ve katılımcılar böyle bir durumdan üzüntü duyacaklarını belirtmişlerdir.

Tablo 21. Dinî İnanca Verilen Önem: Çocuğun Din Değiştirmesine Karşı Çıkma

<i>Çocuğunuzun misyonerlik faaliyetleri sonucu din değiştirmesine karşı çıkar mısınız?</i>	Sayı	%
Hayır.	66	16.7
Evet. Çünkü; onun ahirette cehenneme gideceğinden korkarım.	216	54.7
Evet. Çünkü; kültürümüzden ve ailesinden kopacağını düşünürüm.	79	20.0
Evet. Çünkü; diğer sebepler.	34	8.6
Toplam	395	100

Bu sorumuzla ilgili bağımsız hiçbir değişkenimiz açısından (cinsiyet, yaş, medeni durum, branş, öğrenim durumu, mesleki tec-

rübe) anlamsal bir farklılık oluşmamıştır. Bu durum ilginç bir sonuç ortaya çıkarmaktadır. Annelerin çocuklarına düşkünlüğü düşünülünce cinsiyet açısından bir farklılaşma oluşabileceği akla gelse de sonuçlar böyle bir durum ortaya koymamıştır. Benzer bir düşünceyle medeni durum bakımından evlilerin bekarlara göre bu duruma daha fazla karşı çıkacağı da beklenebilir. Evli olmayıp henüz çocuk sahibi olmayan bir kişi bu soruyu teorik planda cevaplayacağı için bu kişinin gerçek hayattakinden daha rahat bir tavır sergilemesi muhtemeldir. Evli ve özellikle çocuklu bireylerde çocuğu koruma içgüdüğü artmaktadır. Fakat araştırma evli ve bekar öğretmenler arasında bir farka işaret etmemektedir. Hatta neredeyse evli ve bekarların cevap oranları tamamen özdeş çıkmıştır.

Dine Karşı Duyulan Güven Duygusu

Dinî inançlar, o dinin müntesibi olmayan kişiler tarafından genel olarak zahiri kişisel ve toplumsal fayda ve zararları göz önünde bulundurularak değerlendirilmektedir. İncanın arkasında bir hikmet değil, psikolojik veya sosyolojik yapılar ile ekonomik ilişkiler ağı aranmaktadır. Yahudi olmayan bir birey için “vaat edilmiş topraklar” Yahudi toplumunun birlikteliğini sağlamaktan başka bir anlam ifade etmez. Hristiyan olmayan bir kişi “günah çıkarma” uygulamasını Hristiyan din adamlarının çıkar sağlama çabasının bir parçası olarak görebilir. Müslüman olmayan birisi için kadınların mirastan az pay alması ataerki Arap toplumunun kadınlar üzerinde kurduğu tahakkümün din üzerinden meşrulaştırılmasından başka bir şey değildir. Mekkeli müşriklerin onlarca puta sahip olması onlar üzerinden bir ekonomik pazar oluşturma çabası olarak okunabilir. Hinduizm'deki kast sistemi ve reenkarasyon inancı alt tabakadaki insanları toplumsal sistemin içinde tutmak için üst sınıfların ortaya çıkardığı bir aldatmaca olmalıdır. Her din için bunlara benzer onlarca eleştiri bulabiliriz. Fakat, dışarıdan gelen bütün bu eleştirilere rağmen dinler milyonlarca müntesibiyle varlıklarını sürdürmektedir. Peki bu nasıl olmaktadır? O dinin mensupları bu eleştiri konularını hiç mi düşünememişlerdir?

Öncelikle bir kişinin genel olarak içinde doğduğu toplumun dinî hayatını benimsediği düşünülünce, kayıtsız şartsız inancın, gündelik hayatın zorunlu ve gerekli bir parçası olarak görülüp benimsendiği iddia edilebilir. Bu yaklaşıma göre kişi, bu kitabın teorik kısmında tartıştığımız üzere, toplumsal yapı içinde pasif bir rolde bulunmakta ve bu yapı içinde hareket etmeye mecbur kalmaktadır. Onun için dinde eleştiri alabilecek durumlar müntesipler tarafından göz ardı edilmektedir. Kişiyi inanç ve uygulamaları konusunda daha aktif gören yaklaşıma gelince burada inancın gönüllü ortaya çıktığı ve değişime daha açık olduğu söylenebilir. Ancak, insanlar bir toplum içinde yaşadıklarına göre izole edilmiş bir aktör düşüncesinin varlığı sorgulanmalıdır. En nihayetinde, insan eylemi diğer failerin eylemleri bağlamında, yani toplumsal bir bağlamda, meydana gelmektedir (Walsh, 2014b: 45).

Bu teorik tartışmalar bize inançların nasıl içselleştirildiğini göstermesi bakımından faydalı olabilir. Kişi, toplumsal baskı altında, inanca bir bütün olarak sarılmakta, açıklayamadığı noktaları bir hikmete yormaktadır. Bu baskının en uç örnekleri Mekke'li müşriklerin kız çocuklarını diri diri toprağa gömmesinde ve Hindularda dul kalan kadının kocasıyla birlikte yakılmasında karşımıza çıkar. Bu davranışların gerçekleşebilmesi ancak inanca karşı sarsılmaz bir güvenin varlığıyla mümkündür. Bu güven zedelenirse dinin yaptırım gücü de ortadan kalkacaktır.

Modern dünyada şehirleşme ve eğitim seviyesinin artmasıyla doğru orantılı olarak toplumsal baskı da azalmaktadır. Bu durumdan din de nasibini almaktadır. Özellikle yeni nesil, inanç noktasında daha sorgulayıcı bir tavır sergilemektedir. Dinî hükümlerin kaynaklarına daha şüpheli yaklaşmakta, hemen her emir ve yasak akıl terazisine oturtulmaktadır. Bu şüpheli yaklaşımın sonucunda kimi Müslümanlar artık İslam dininde bazı alanları sorunlu olarak görmeye başlamıştır. Bu çerçevede öğretmenlere İslam dininde sorunlu olarak gördükleri alanlar olup olmadığını sorduk.

Ankete katılan öğretmenlerin %59'u İslam dininde sorunlu alanlar olduğuna işaret etmiştir. Müslüman olmadığını ifade eden

öğretmenlerin hepsi (15 kişi) İslam dininde sorunlu konular görmektedir. Müslüman olmayan bireylerin İslam'da sorunlu kı-sımlar görmesi olağandır. Yalnız, Müslüman olduğunu belirten öğretmenlerin de %57.9'unun da İslam'da sorunlu alanlar gördü-ğünü beyan etmesi dikkat çekicidir. Bu durum dinî inancın içsel-leştirilmesi noktasında çok büyük bir probleme işaret etmektedir.

İslam aslında taklidi değil tahkiki imanı teşvik eder. Bireylerin uzun bir düşünsel süreç sonunda imanın gerekliliğine inanmalarını daha makbul sayar. Hz. İbrahim'in uzun bir muhakeme sonrası Allah'ın varlığına ulaşması (En'am, 6: 74-79) ve ölülerin nasıl diriltildiğinin kendisine gösterilmesini istemesi (Bakara, 2: 260) bu duruma sıklıkla örnek verilir. Benzer şekilde Hz. Musa'nın Allah'ı görmek istemesi de (A'raf, 7: 143) bu kapsamda değer-lendirilir. Hz. Ömer'in kendisinin münafıklardan olup olmadığını sorgulamasıyla ilgili anlatılan rivayetler de kişinin imanla ilgili korkusunun gerekliliğine bir işaret olarak yorumlanabilir. Sahabe-lerin bir kısmının akıllarından geçen düşüncelerden sorumlu olup olmadıkları sorusuna Hz. Peygamber'in "Bu imanın ta kendisi-dir." minvalindeki sözleri de şüphenin olağan bir süreç olduğuna işaret eder. Yalnız, bütün bu örneklerde vurgulanmak istenen din-sel şüphe, kişiyi inanca götüren yoldaki arızı şüphedir. Diğer bir ifadeyle, iman edilen konularda gerçek bir tereddüt söz konusu değildir. Şüphe yoluyla imanla ilgili konular ele alınarak yeniden incelemeye tabi tutulur. Böylece tahkiki imana erişimin yolu açı-lır. Bu bakımdan İslam'ın olağan gördüğü dinî şüphenin dine yeni intisap edildiğinde veya ergenlik döneminde kişinin zihninde olu-şan sorgulamalar olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Din-sel gelişim açısından ancak bu gibi durumlarda şüphe doğal bir süreç olarak kabul edilmektedir. Yoksa hayat boyu sürecek inkarcı ve septik bir şüphe teşvik edilmemektedir (Kasapoğlu, 2005).

Acaba İslam dininde sorunlu alanlar gördüklerini söyleyen öğ-retmenleri Hz. İbrahim gibi tahkiki imana giden yolda mı gör-mek gerekir; yoksa tersine, şüphelerin gün be gün inancı kemir-diği bir süreçte mi? Öncelikle dinde sorun gördüğünü belirten öğretmenlerin yüksekliği bu durumun arızı bir süreç olmadığını

göstermektedir. Müslüman olmayan bütün öğretmenlerin dinde sorun gördüğünü belirtmesi dinde sorun görmeyele inkar arasında yüksek bir korelasyona işaret eder. Her iki öğretmenden birinin dinde sorunlu alanlar görmesi ilerleyen yıllarda bu düşüncelerin inanç problemine dönüşeceğinin bir işaretidir.

Dikkat çekici başka bir nokta ise dinde sorun gördüğünü ifade eden öğretmenlerin yarıdan fazlasının (%50.8) halihazırda din kültürü ve ahlak bilgisi dersi vermiş olmasıdır. Bu durum, öğrencilerin dinle ilgili sorularının en yoğun olduğu çağlarda birçok öğretmenin dinî doğru anlama ve yorumlama konusunda öğrencilere rehberlik edemeyeceğini göstermektedir. Öğrenciler İslam’la ilgili cevap bulamadıkları soruları veya tatmin olmadıkları açıklamaları öğretmenlerinin bilgi eksikliğine bağlamayacaklardır. Bunun yerine, İslam’ın konuyla ilgili tatmin edici açıklamalar yapamadığını düşüneceklerdir.

Peki öğretmenlerin zihinlerini İslam dinindeki hangi sorunlu alanlar işgal etmektedir? Bu konuda önceliği kadınla ilgili problemlerin aldığı görülmektedir (Tablo 22). Katılımcıların yarıdan fazlası (%51.6) birden çok kadınla evlenilmesine izin verilmesini bir sorun olarak görmektedir; ikinci sırada kadının mirastan az pay alması (%37.5) gelmektedir; üçüncü sırayı kadınların başını kapatmak zorunda olması (%24.2) almaktadır. Cevap şıklarımız arasından bulunan “Faizin yasaklanmış olması”nı bir sorun olarak görenlerin oranı %6.7 olarak gerçekleşmiştir. Bunların dışından %7.9 oranında diğer sebepler zikredilmiştir. Bunların yaklaşık yarısını dinin kişisel çıkarlar çerçevesinde yorumlanmasıyla ilgili problemler almaktadır. Cinsiyet temelli sorunlara burada da işaret edilerek kadın dövme, erkek çocuklara kızlardan daha fazla değer verilmesi, çocuk yaşta evlilik, cariyeğin kaldırılmaması ve eşitlikle ilgili konulara değinilmiştir. Şekilcilik ve korkuyla yapılan ibadetlerle yaradılış ve kader gibi cevapsız kalan sorular da öğretmenleri rahatsız eden unsurlar arasındadır. Bunların dışında daha kişisel hoşnutsuzluklar da dile getirilmiştir. Resim sanatına karşı çıkma ve “Tanrı’nın kendine tapınacak kullar yaratacak kadar egoist olması.” bunlar arasında dikkat çekenlerdir.

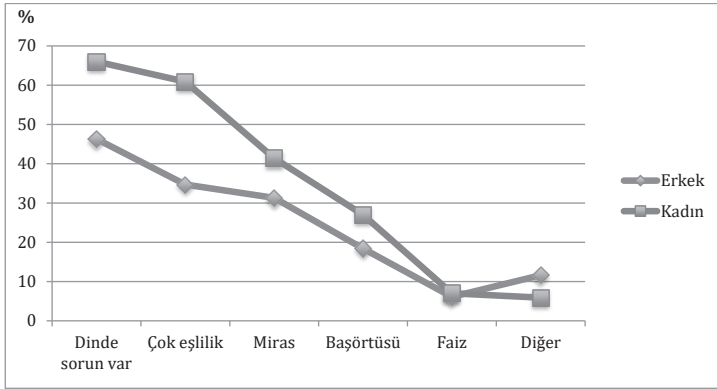
Tablo 22. Dine Karşı Duyulan Güven Duygusu: İslam Dininde Sorunlu Alanlar Görme

<i>İslam dininde sorunlu olarak gördüğünüz alanlar var mı? (Birden fazla işaretleme yapabilirsiniz.)</i>	Sayı	%
Hayır.	166	41.0
Evet, birden fazla kadınla evlilik.	209	51.6
Evet, kadının mirastan az pay alması.	152	37.5
Evet, kadınların başını örtmek zorunda olması.	98	24.2
Evet, faizin yasaklanmış olması.	27	6.7
Evet, diğer sebepler.	32	7.9

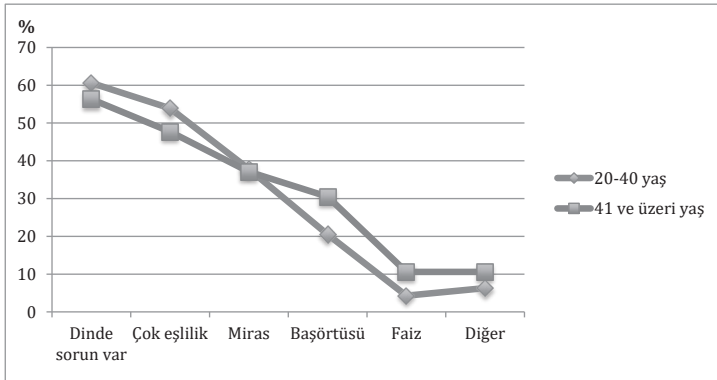
Öğretmenlerin, bazı dinî emir ve izinlerin cinsiyete dayalı olarak değişmesi hususunda mutmain olmadığı görülmektedir. Bunlar arasında en sorunlu alan birden fazla kadınla evlilik hususunda verilen izinde ortaya çıkmaktadır. Öğretmenlerin bu izni bir ayrımcılık olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Miras ve başörtüsüyle ilgili emirlerdeyse hükme neden olan illet bağının zihinlerde kısmen oluştuğu anlaşılmaktadır.

Araştırmamızda dinde sorunlu alanlar görmeye cinsiyet arasında güçlü bir ilişki saptanmıştır ($p=.000$) (Grafik 3). Erkek öğretmenlerin yarısından azı (%46.3) dinde sorunlu alanlar görürken kadın öğretmenlerde bu oran üçte ikiye çıkmaktadır (%66). Bu farkın oluşumunda erkeklere verilen çok eşlilik izni ve miras taksiminde kadınlara daha az pay verilmesi konularının ağırlığının fazla olduğu anlaşılmaktadır. Çok eşlilik iznini sorun görme erkekler arasında %34.7 seviyesinde kalırken bu oranın kadınlarda %60.9'a çıkması dikkat çekicidir ($p=.000$). Miras konusunda aradaki bu fark azalmakla birlikte, kadınlar bu konuyu da erkeklere nazaran daha fazla problem olarak görmektedir. Erkeklerin %31.3'ü miras taksimini bir sorun olarak görürken bu oran kadınlarda %41.4'e çıkmıştır ($p=.044$). Kadınların başlarını örtmelerini bir sorun olarak görme-

de cinsiyete göre bir farklılaşma bekliyor olsak da oluşan fark istatistiki olarak güçlü çıkmamıştır. Cinsiyete göre oluşan bu farklılaşmalar bir problemin doğrudan muhatabı olup olmamaya göre o konuya bakışın değiştiğini göstermektedir. Faiz konusuna bakışta cinsiyete göre herhangi bir farkın oluşmaması sorunların değerlendirilmesinde toptancı bir yaklaşıma gidilmediğinin işaretidir.

Grafik 3. Dinde Sorun Görme ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Grafik 4. Dinde Sorun Görme ile Yaş Grupları Arasındaki İlişki

Dinde sorun görmede yaş grupları arasında da belli farklar oluşmuştur. Bu farkın anlamlı seviyeye çıktığı başörtüsü ($p=.023$) ve

faiz ($p=.015$) konularında yaşı ileri olan öğretmenlerin görece genç öğretmenlere göre bu konuları daha fazla sorun gördükleri anlaşılmaktadır. Yaşı 20-40 arasında olan öğretmenlerin %20.5'i kadınların başını örtmek zorunda olmasını bir sorun olarak görürken bu oran 40 yaş üstü öğretmenlerde %30.5'e çıkmaktadır. Genç öğretmenler arasında faizin yasaklanmasını sorun olarak görme %4.3'e kadar düşerken bu oran 40 yaş üstü öğretmenlerde %10.6 seviyesinde gerçekleşmiştir (Grafik 4).

İslam'ın kadına gereken değeri verip vermediğiyle ilgili sorduğumuz bir soru da dine karşı beslenen güven duygusu hakkında bize ipuçları sunabilir (Tablo 23). Öğretmenlerin üçte ikisinin (%66.3) "İslam kadına gereken değeri vermiştir." önermemize katıldığı görülmektedir. %20.1'lik bir kesim bu önermeye kısmen katıldığını belirtirken geri kalan %13.5 ise katılmadığını beyan etmiştir. Bu sorumuzla ilgili bağımsız hiçbir değişkenimiz açısından (cinsiyet, yaş, medeni durum, branş, öğrenim durumu, mesleki tecrübe) anlamsal bir farklılaşma oluşmamıştır. Kadınların özellikle çok eşlilik ve miras konularını İslam dinindeki sorunlu alanlar olarak gördükleri düşünülünce, kadına verilen değer konusunda cinsiyet temelli bir farklılaşmanın oluşmaması dikkat çekicidir. Bu durum çok eşlilik ve miras gibi alanlarda görülen sorunun henüz dinin özüne hamledilmediğini göstermektedir.

Tablo 23. Dine Karşı Beslenen Güven Duygusu: Toplumsal Yansımalar

		Katılıyor	Kısmen Katılıyor	Katılmıyor	Toplam
İslam kadına gereken değeri vermiştir.	sayı	270	82	55	407
	%	66.3	20.1	13.5	100
Toplumumuzdaki hırsızlık, kapkaç, rüşvet, hortumculuk gibi birçok ahlaki sorun dinî değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebilir.	sayı	186	126	98	410
	%	45.4	30.7	23.9	100

Bu bölüm altında değerlendirebileceğimiz son sorumuz ise dinin toplumsal yozlaşmaya karşı kullanılıp kullanılmayacağıyla ilgilidir (Tablo 23). İslam alimleri dinî tarif ederken genel olarak dinin hem bu dünya hem de ahirete bakan yönlerine vurgu yapan tarifleri benimsemişlerdir. Buna göre, “Din, akıl sahibi insanları dünyada kurtuluşa, ahirette de felaha götüren, Allah tarafından konulmuş ilahi bir kanundur.” Özellikle İslam dini düşünülünce birçok hükmün dünya hayatını düzenlemeye yönelik olduğu aşikârdır. İslam, yeme içme adabından selamlaşmaya varıncaya kadar hayatın her alanıyla ilgili düzenlemeler sunmaktadır. Dine karşı beslenen güven duygusu, toplumun her alanına müdahale eden bir dinin bunu en mükemmel şekilde gerçekleştirdiğini düşünmeyi de beraberinde getirir. Peki, ankete katılan öğretmenlerimiz de dinin topluma müdahalesinin mükemmel bir şekilde tecelli ettiğini düşünmekte midir?

Bu minvalde öğretmenlere “Toplumumuzdaki hırsızlık, kaçak, rüşvet, hortumculuk gibi birçok ahlaki sorun dinî değerlerin yaygınlaştırılmasıyla çözülebilir.” önermesine katılıp katılmadıklarını sorduk (Tablo 23). Ankete katılan öğretmenlerin ancak yarısından azının (%45.4) bu önermeye tamamen katıldığı ortaya çıkmıştır. Kısmen katılanların oranıysa %30.7’dir. Öğretmenlerin yaklaşık dörtte biriyse (%23.9) dinin ahlaki çözülmeye karşı bir etki oluşturamadığını düşünmektedir. Halbuki asırlar boyunca siyer kitapları üzerinden Hz. Peygamber’in hayatı ve onun yaşamı çevresinde İslam anlatılırken dinin toplumsal yansımaları devamlı vurgulanmıştır. Bütün siyer kitapları öncelikle İslam öncesi Arap Yarımadası’ndaki toplumsal sorunlara işaret ederek bunları çözecek yeni bir dine olan ihtiyaca dikkat çekmektedir. İslam’ın gelişiyile birlikte de bu kötülükler peyderpey ortadan kaldırılmış ve bir asrısaadet dönemi yaşanmıştır. Kısaca İslam, toplumsal ahlaksızlık için en doğru çözüm olarak sunulmuştur. Ancak günümüzde, İslam’ın ahlaki sorunları çözebilecek bir değer sistemi olduğuna yönelik inanç sarsılmış görünmektedir. Bu sarsıntının, ahlaki değerleri sonra-

ki nesillere aktarma hususunda önemli görevi olan öğretmenler arasında oluşması meseleyi İslam açısından daha sorunlu hale getirmektedir.

Son olarak bu sorumlulukla ilgili bağımsız değişkenlerimiz açısından bir farklılaşma olup olmadığını kontrol edersek, bir önceki soruda olduğu gibi bu soruda da hiçbir bağımsız değişkenimiz açısından anlamsal bir farklılaşma oluşmamıştır. Bu durum erkeği kadını, genci yaşlısı, bekarı evlisi demeden bütün öğretmenlerin benzer şekilde düşündüğünü göstermektedir. Dinî inancın ahlaklı bir yaşama yönlendirmedeki etki gücüne karşı duyulan güvenin zedelenmesi anlamında bu sonuç da çarpıcıdır.

Dinî Yasak Algısı

Mevlana Celaleddin Rumi'nin "Ne kadar bilirsen bil; söylediklerin karşındakinin anladığı kadardır." dediği rivayet olunur. Diğer bir ifadeyle, söylenen sözlerin kıymeti ve hükmü ancak muhatabının ufku genişliğindedir. Bu kuralın dinî emir ve yasaklar için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Çoğu zaman din alimleri kendi düşünceleri üzerinden İslam'ı konuşarak akait ve ilmihal kitaplarıyla dinin hükümlerinin neler olduğunu açıklamaya çalışmaktadırlar. Ama en nihayetinde bu hükümlerin muhatabı hükmün kendilerine iletildiği kişilerdir. Dinî yaşamın unsurlarını da teori kitaplarından ziyade gerçek hayattaki algılar yönlendirmektedir. Kişilerin İslam hakkında öğrendikleri bilgileri nasıl anlayıp yorumladıklarına göre dinî emir ve yasak algısı farklılık göstermektedir.

Herkesin kendisine ulaşan bilgiyi eşit derece doğru anlayıp yorumladığını düşünmek mümkün değildir. Okuduğunu/dinlediğini anlayıp yorumlama hususunda ülke olarak büyük bir eksiklik içine olduğumuz bilinen bir gerçektir. Örneğin, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 4. sınıfa giden 112 bin öğrenciyle 2019 yılında gerçekleştirdiği araştırmaya göre öğrencilerin %40'ı okuduğunu anlamamaktadır (MEB, Öğrenci Başarı İzleme Araştırması,

2019). Bu durum sadece öğrenim hayatının başında olan öğrenciler için değil ortaöğretim kademesini bitiren öğrenciler için de geçerlidir. 2019 yılındaki Yükseköğretim Kurumları Sınavı (YKS) sonuçlarına göre iki buçuk milyon adayın olduğu Temel Yetenek Testindeki (TYT) 40 Türkçe sorusuna verilen ortalama doğru cevap sayısı 15'in altındadır (ÖSYM, YKS Sınav Sonuçlarına İlişkin Sayısal Bilgiler, 2019). Bu gerçekler ortadayken her bireyin dinin hükümlerini en doğru şekilde anladığını düşünmek çok iyimser bir yaklaşım olacaktır.

Hz. Peygamber helal ve haram hükümlerin açık olduğunu, bunların arasında bulunan şüpheli durumlardan kaçınmanın dini muhafaza edeceğini buyurmuştur (Buhari, İman, 39). Özellikle dinî hükmün ne olduğunun bolca tartışıldığı muğlak alanlar İslam dünyasında mezhepleşme ve fırkalaşmanın önünü açmış görünmektedir. Hatta çoğu zaman kesin olduğunu düşündüğümüz birçok hükümde bile zamana ve mekana göre yeni yorum ve uygulamaların ortaya çıktığı bir vakıadır. Bu bakımdan alkol ve domuz eti yasakları üzerinden öğretmenlerin dinî yasak algısını görmek bize ilginç sonuçlar sunabilir.

Alkol yasağı Kur'an'daki en açık yasaklardan biridir: "Ey iman edenler! içki, kumar, dikili taşlar ve fal okları ancak, şeytan işi birer pisliktir. Onlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz." (Maide, 5: 90). Alkol yasağının uygulanışındaki tedricî yol hem İslam tarihindeki siyer kitaplarında hem de ilgili ayetlerin (Nahl, 16: 67; Nisa, 4: 43; Bakara, 2: 219) tefsirinde sıkça anlatılır. Peki öğretmenler bu yasağı nasıl algılamaktadır?

Öğretmenlerin yaklaşık üçte ikisi (%62.9) dinen yasak olduğu için alkol almadığını belirtmiştir. Alkol almayan %14'lük bir grup ise bu davranışı dinî bir sebebe değil sağlıkla ilgili endişelere bağlamıştır. Geri kalan 23.1'lik kesim ise alkol kullanmaktadır (Tablo 24). Emniyet Genel Müdürlüğünün 2018 yılındaki araştırmasına göre Türkiye'de genel nüfusun yaşam boyu alkollü içecek kullanımı %22.1 civarındadır. Son bir yılda alkol alanların oranıysa %12.6 olarak gerçekleşmiştir (EGM, Narko-

tik Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, 2018). İstatistikler alkol kullanımının eğitim ve gelir seviyesiyle doğru orantılı arttığını göstermektedir (Aydın, 2011). Bu bakımdan öğretmenler arasında alkol kullanma oranının Türkiye ortalamasının üzerinde çıkması normaldir.

Tablo 24. Alkollü İçeceklerle Karşı Tutum

<i>Alkollü içeceklerle karşı tutumunuz nasıldır?</i>	Sayı	%
Dinim yasakladığı için içmem.	261	62.9
Sağlığa zararlı olduğu için içmem.	58	14.0
Alkol alırım ama dinen yasak olduğunu kabul ederim.	74	17.8
Alkol alırım ama dinen yasak olduğunu kabul etmem.	22	5.3
Toplam	415	100

Alkol alanların arasında bulunan %17.8'lik kesim alkol almakla birlikte bunun dinen yasak olduğunu kabul etmektedir. Son grupta yer alan %5.3 ise hem alkol kullanmakta hem de bunun dinen yasaklanmadığını düşünmektedir. Diğer bir ifadeyle alkol alan öğretmenlerin yaklaşık dörtte biri (%22.9) bunu dinen sakıncalı görmemektedir. Bu oran Müslüman olduğunu ifade eden öğretmenler arasında %17.2 olarak gerçekleşmiştir. Öyleyse, Müslüman olmalarına rağmen alkol alan kişiler arasındaki azımsanamayacak bir grubun alkolün yasaklandığını kabul etmediği anlaşılmaktadır. Bu metin boyunca kullandığımız “kültürel Müslüman” kavramının bu grubu tanımlamak için uygun olduğu kanaatindeyiz. Görülmektedir ki dinin en açık emir ve yasakları bile alışkanlıklar karşısında hükmünü yitirmektedir.

Bu kişiler Müslüman olduklarına göre kendilerini İslam'ın hükümlerini inkar etmeyle suçlamak doğru olmayacaktır. Diğer taraftan da alkol konusunda Kur'an'ın bu konudaki hükmü oldukça açıktır. Peki alkolün yasaklanmadığı şeklindeki bu düşünce nasıl ortaya çıkmaktadır? Burada insan psikolojisindeki savunma mekanizmalarının devreye girdiği anlaşılmaktadır. Kişi, bir yandan sevdiği bir içecek olan alkolü tüketmek isterken diğer yandan bunun dinen yasaklandığını düşündüğünden bu davranıştan beklediği mutluluğu elde edememekte ve ağır bir stres altına girmektedir. Bu stresten kurtulmak için ya yapılan fiil terk edilecek ya da bu fiil akli bir zemine oturtulacaktır. Bahane bulma veya mantığa bürünme gibi isimlerle tanımlanan bu psikolojik savunma mekanizmasında kişi akla uygun bahanelerle davranışını makul hale getirmeye çalışmaktadır. Alkolün dinen yasak olmadığını düşünen kişilerin sıklıkla bu yola başvurduğu görülmüştür. Bu bahaneler arasında “az miktarda alkol alındığı”, “birkaç kadehin neşe kaynağı olduğu”, “alkollü araç kullanılmadığı”, “kendini bilecek kadar alkol tükettiği” şeklindeki söylemlerin sık sık kullanıldığı görülmektedir. Bu düşünceye göre, Kur'an'ın yasakladığı alkol olsa olsa kendinden geçecek kadar içerek kendine, ailesine ve çevresine zarar verenlerin tükettiği miktar olmalıdır.

Alkol kullanımının erkek öğretmenler (%28.3) arasında kadın öğretmenlere (%20.4) göre daha yüksek olduğu görülmekle birlikte cevap sıklarımızı toplu olarak değerlendirdiğimizde cinsiyete dayalı anlamsal bir farklılaşma meydana gelmemiştir. Diğer bağımsız değişkenlerimiz açısından da bir farklılık oluşmamıştır.

Dinî yasak algısı çerçevesinde sorduğumuz diğer bir sorumuz da katılımcılarımıza misafirlikte domuz eti ikram edilse takinacakları tutumla ilgilidir. Katılımcıların %85.2 gibi çok büyük bir kısmı domuz etini dinen yasak olduğu için yemeyeceğini belirtmiştir. %12.9'luk bir kesim de bu ikramı geri çevireceğini belirtmekle birlikte buna neden olarak dinî sebepleri değil alışkanlıklarını ileri sürmüştür. Çok küçük bir kesim (%1.9) ise di-

ğ er etlerden bir fark gözetmeksizin domuz etini de yiyeceğini belirtmiştir (Tablo 25).

Tablo 25. Domuz Etine Karşı Tutum

<i>Bir misafirlikte size “domuz eti” ikram edilse tutumunuz nasıl olur?</i>	Sayı	%
Dinim yasakladığı için yemem.	356	85.2
Yemeye alışkın olmadığım için yemem.	54	12.9
Diğer etlerden bir fark gözetmeksizin yerim.	8	1.9
Toplam	418	100

Bu sonuçları alkollü içeceklerle karşı takınılan tutumla karşılaştırdığımızda karşımıza ilginç veriler çıkmaktadır. Dinî sebeplerle alkol kullanmayan (%62.9) ve alkol kullansa bile dinen yasak olduğunu kabul edenleri (%17.8) beraber değerlendirdiğimizde öğretmenlerin %80.7'sinin alkol kullanımının dinen yasak olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Mevzubahis olan konu domuz eti olunca dinî yasağı kabul oranı %85.2'ye çıkmaktadır. Alkol alıp dinen yasak olduğunu kabul etmeyen öğretmenlerin %13.6'sı da domuz etinin dinen yasak olduğunu kabul etmektedir.

Alkollü içecek ve domuz etine karşı oluşan bu farklılaşma kültürel değerlerin din üzerindeki etkisini göstermektedir. Türk toplumunda domuz etine karşı oluşan tiksinti inanç dünyasında da kendini göstermektedir. Diğer taraftan alkolün günlük yaşamda daha sık tüketilmesi ve toplumsal hayatta devamlı karşımıza çıkması benzer bir bilincin oluşmasının önüne geçmiş görünmektedir.

Domuz etine karşı takınılan tavrı bağımsız değişkenlerimiz açısından incelediğimizde domuz eti yiyeceğini belirtenlerin oranı

çok düşük sayıda kaldığından sağlıklı bir karşılaştırma imkânı doğmamıştır. Sadece cinsiyet açısından kadın öğretmenlerin erkek öğretmenlere göre domuz etinden daha uzak kalmak istediği görülmüştür ($p=.011$).

Geleneksel Din

Geleneksel din genel olarak kitabi dinin dışında halk arasında oluşan dinî inanç ve uygulamaları tasvir etmek için kullanılır. İnançların önemli bir kısmı inanılan dinin teorik çerçevesi içinde oluşsa bile bu oluşum bir fanus ortamında meydana gelmez. Eski inanç ve gelenekler, yaşanılan coğrafyadaki kültürel yapı ile iletişimde bulunulan diğer dinler gibi birçok etken geleneksel dinin oluşumuna katkı sağlar. Bu etkenler o kadar güçlü şekilde dinî şekillendirir ki kitabi dine göre oluşan farkı vurgulamak için Türk/Anadolu İslamı ve Arap İslamı tamlamalarında gördüğümüz gibi o coğrafya veya millet adları dinin başına sıfat olarak getirilir. Anadolu coğrafyasında oluşan İslam'da eski Şaman kültürü ile Yahudi ve Hristiyan geleneklerinin etkisi kendini gösterirken uzak doğu İslamında Hint kültürünün izlerini görmek mümkündür (Yılmaz, 2014b).

Din gelecek nesillere de gelenek üzerinden aktarılmaktadır. Şerif Mardin'in tespitiyle Türkiye'de dini Diyanet İşleri Başkanlığı gibi resmî dairelerin yayınları üzerinden yorumlamak mümkün değildir; "Din, ailelerin çocuklarına anlattıkları dindir." (Mardin, 2015: 62). Diğer bir ifadeyle kitabi din neyi vazederse etsin toplumlar kendi dinamiklerine göre şekillenen geleneksel bir din üretirler. Bu oluşum bütün toplumlarda karşımıza çıkar. Hatta dinlerin asıl taşıyıcılarının, güdüleyicilerinin ve sonraki nesillere aktarıcılarının söz konusu geleneksel dinî kültür olduğu iddia edilebilir (Köse, 2015: 25).

Kitabi din günlük hayatta karşılaşılan birçok probleme doğrudan bir çözüm sunmamaktadır. Kimi çözüm önerileri de dünya sonrası hayata kalmaktadır. Bu noktada devreye giren geleneksel din daha kısa vadeli çözümlerle kaşımıza çıkar. Bunun için psi-

kolojik, sosyal, ekonomik, vb. birçok sorunun çözümü geleneksel dinde aranır. Geleneksel din hasta için şifa kaynağı olurken aşık için ümit kapısı haline gelir. Geleneksel din, sınava girecek öğrenci için de kırkını tamamlayan ölü için de bir ritüel sunar. Bu uygulamalar hayatın her alanına öylesine girmiştir ki bunlar sınıflandırıldığında bile karşımıza onlarca başlık çıkar. Örneğin Hikmet Tanyu (1973) bu uygulamaları 195 başlık altında ancak toplayabildiği halde buna eklenebilecek diğer birçok başlığın daha olabileceğini belirtir.

Geleneksel dinî uygulamaları ortaya çıkaran temel sosyo-psikolojik nedenler şu şekilde gruplanabilir: a) eşyanın ve olayların mahiyetini bilmemek; b) geleceği bilme arzusu; c) korku ve stres; d) çaresizlik; e) kutsallaştırmanın yön değiştirmesi; f) güvenlik ihtiyacı; g) başarıya ulaşma isteği; h) belirsizlik duygusu; i) sosyal uyum ihtiyacı; j) sorumluluğu başka güçlere atfetme; k) rüyalar ve hayal gücü (Köse & Ayten; 2009: 54-60).

Ülkemizde geleneksel dinî uygulamalar arasında en sık türbe ve yatır ziyaretleri yerini alır. Bu ziyaretlerin çoğunluğu orada yatan zatı ziyaret etme maksadıyla gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte azımsanamayacak bir grup da bu ziyaretleri dünyevi bir beklenti için yapmaktadır. Anketimizde hiç türbe veya yatır ziyareti yapmamış olan öğretmenlerin oranı ancak 13.1'de kalmıştır. Katılımcılarımızın yaklaşık dörtte üçü (%74.1) türbe veya yatır ziyareti gerçekleştirmekle birlikte bunu sadece gezip görme veya orada yatan kişiye dua maksadıyla yerine getirmiştir. Geri kalan %12.8'lik grup ise bu ziyaretleri imtihanda başarı elde etme (17 kişi), şifa bulma (15 kişi), kısmet bulma (5 kişi); çocuk sahibi olma (3 kişi), geçim sıkıntısından kurtulma (1 kişi), ve diğer (18 kişi) istekleri için gerçekleştirmiştir. Verilerimizi cinsiyete göre incelediğimizde kadın öğretmenlerin (%89.1) erkeklere (%82.9) göre türbe ve yatır ziyaretlerini biraz daha fazla gerçekleştirdikleri görülse de bu fark istatistiki olarak anlamlı bir seviyeye ulaşmamıştır. Diğer bağımsız değişkenlerimiz açısından da anlamlı bir farklılaşma oluşmamıştır.

Tablo 26. Geleneksel Halk İnançlarına Karşı Tutum

		Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Sünnet, evlilik ve cenaze/ölüm ile ilgili merasimlerdeki dinî vecibeler yerine getirilmelidir.	sayı	321	67	21	409
	%	78.5	16.4	5.1	100
Ölünün ruhunun huzur bulması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gerekir.	sayı	159	158	92	409
	%	38.9	38.6	22.5	100
Kur'an okunmuş suyu içmek şifa verir.	sayı	122	121	156	399
	%	30.6	30.3	39.1	100
Allah'a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir.	sayı	49	147	198	394
	%	12.4	37.3	50.3	100

İnsan, doğumundan ölümüne varıncaya kadar hayatında önemli merhalelerden geçer. Gelecek olan yeni evre, içinde ümit barındırdığı kadar belirsizlikler sebebiyle kaygı hatta korku da içerir. Doğum, sünnet, evlilik ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde kişiler yalnız bırakılmaz, kendilerine destek sağlanır. Aile fertleri, akrabalar ve arkadaşlar sağladıkları manevi destekle geçiş dönemindeki kaygıların azalmasına katkı sunar. Bu önem sebebiyle, halk inanışlarının geçiş dönemleriyle ilgili olanları diğer dönemlere göre daha yoğun gözlenir (Eroğlu, 2017: 258).

Öğretmenlerin de geçiş dönemleriyle ilgili ritüellere önem verdiği görülmektedir. Bu kapsamda sorduğumuz “Sünnet, evlilik

ve cenaze/ölüm ile ilgili merasimlerdeki dinî vecibeler yerine getirilmelidir.” önermesine katılımcıların %78.5’inin tamamen, %16.4’ünün de kısmen olmak üzere toplamda %94.9’unun katıldığı görülmektedir (Tablo 26).

Kişiler arasındaki irtibat ölümle önemli bir sekteye uğrasa da aslında tamamen kopmaz. Yapılan mezar taşları ve anıt mezarlar, ölünün arkasından okunan mevlit, dua, Yasin ve hatimlerle bu irtibat devam ettirilir. Vefatın yedinci, kırkinci, elli ikinci ve seneyi devriyesi gibi sembolik günlerde bu bağ güçlendirilir. Mevtanın hayrına helva yapılır veya yemek verilir. Cuma, kandil, arife ve bayram günleri kabir ziyaretleri yapıp ölünün hayrına Kur’an okunur. Yapılan bu davranışların mevta tarafından görüldüğü veya en azından dua ve hayırlardan hasıl olan sevapların kendisine ulaştırıldığı umulur.

Bu kapsamda öğretmenlere “Ölünün ruhunun huzur bulması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gerekir.” önermesine katılıp katılmadıklarını sorduk. Soruya cevap verenlerin %38.9’u tamamen, %38.6’u da kısmen olmak üzere mevtanın arkasından hatim veya mevlit okutulmasını gerekli gördüğünü belirtmiştir. Geri kalan %22.5’lik kesim ise böyle bir fiile gerek olmadığını düşünmektedir (Tablo 26).

Dinî olgular çoğu kez bir şifa kaynağı olarak görülmektedir. Araştırmamıza katılan öğretmenlerin yaklaşık %4’ünün şifa bulmak için türbe ve yatır ziyaretlerinde bulunduğunu yukarıda görmüştük. Dinde şifa aranan yerler türbe ve yatırlarla sınırlı değildir. Uhrevi ve mistik bir olgu olan dini sıradan insanlara peygamber, büyücü, şaman gibi din adamları iletir. Şifa dağıtma bu görevin alametifarikalarındandır. Örneğin Hz. İsa’nın alaca hastalığını iyileştirdiği, âmâların görmesini sağladığı, hatta ölüleri dirilttiği Kur’an’da geçmektedir (Al-i İmran, 3: 49; Maide, 5: 110). Şaman ve büyücülerin de birçok hastalığı iyileştirdiğine inanılır. Özellikle tedavisi olmayan hastalıklarda veya tedavisi olsa bile buna maddi güç yetirilemediği durumlarda bu kişilere olan inanç artmaktadır (Yılmaz, 2014b: 7-13).

Kutsal metinlerin bizatihi kendileri de şifa kaynağı olarak adedilmektedir. Örneğin Kur'an'ın bir şifa kaynağı olduğu birçok ayette vurgulanmıştır (Yunus, 10: 57; İsrâ, 17: 82; Fussilet, 41: 44). Bu sebeple şifa bulma düşüncesiyle hazırlanan muskalar ayetlerle güçlendirilir. Kur'an'daki şifayı insanlara aktarmanın bir yolunun da Kur'an okunmuş suyun hasta kişiler tarafından içilmesi şeklinde gerçekleştirilebileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda öğretmenlere "Kur'an okunmuş suyu içmek şifa verir." önermesine katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %30.6'sının tamamen, %30.3'ünün de kısmen olmak üzere Kur'an okunmuş suyu içmenin şifa olacağını düşündüğü görülmüştür. Geri kalan %39.1 ise böyle bir inanca sahip değildir (Tablo 26).

Geleneksel dindarlık kapsamında değerlendirilebilecek son sorumuz ise bir türbede yapılan dua ve isteklerin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğine yönelik inançla ilgilidir. Halk inanışları arasında en sık rastlanan formun türbe ve yatır ziyaretleri olduğu açıktır. Anketimize katılan öğretmenlerin %86.9 gibi kahir ekseriyetinin türbe veya yatır ziyareti yaptığı görülmüştür. Her ne kadar bu ziyaretleri belli bir isteğin gerçekleşmesi için yaptığını belirtenlerin oranı %12.8'de kalsa da türbelerde yapılan duaların makbuliyetine ilişkin sorduğumuz soru bu gibi yerleri sadece gezip görme ve orada yatan kişiye dua maksadıyla ziyaret ettiğini belirtenlerin de zımnen oralarda yapılan dualara daha fazla önem verdiği görülmüştür.

Bu kapsamda sorduğumuz "Allah'a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir." önermesine öğretmenlerin %12.4'ü tamamen, %37.3'ü de kısmen olmak üzere yaklaşık yarısının katıldığı görülmüştür. Buna karşın öğretmenlerin diğer yarısı da kesinlikle böyle bir önermeye katılmayarak bir türbede yapılan dua ve dileğin diğer durum ve yerlere göre daha önemli olduğunu düşünmemektedir.

Tablo 27. Geleneksel Halk İnançları ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişki

	Cinsiyet	Yaş	Medeni durum
Sünnet, evlilik ve cenaze/ölüm ile ilgili merasimlerdeki dinî vecibeler yerine getirilmelidir.	.042*	.025*	-
Ölünün ruhunun huzur bulması için ruhuna hatim veya mevlit okutmak gerekir.	.014*	.035*	.001*
Kur'an okunmuş suyu içmek şifa verir.	.000*	.032*	.036*
Allah'a inanırsan ve bir evliyanın türbesinde dua ve dilekte bulunursan dileklerin sonunda gerçekleşir.	.014*	-	.003*

* p<0.05

Halk inanışlarıyla ilgili yukarıda gördüğümüz dört önerme bağımsız değişkenlerimize göre de cinsiyet, yaş ve medeni durum açısından önemli farklılaşmalar göstermiştir (Tablo 27). Cinsiyete göre kadın, yaşa göre genç ve medeni duruma göre bekar öğretmenlerimizin halk inanışlarının daha güçlü olduğu ortaya çıkmıştır. Cinsiyete göre oluşan bu farklılaşma genel literatürle de uyumlu görünmektedir. Araştırmalar genel olarak kadınların halk dindarlığının erkeklerin önünde olduğunu göstermektedir. Araştırmamızda ortaya çıkan gençlerin ve bekarların halk dindarlığının daha yüksek çıkması ise beklenen bir durum değildir. Burada yine AK Parti döneminde öğretmen profilinde meydana gelen değişimin rol aldığı anlaşılmaktadır. 28 Şubat sürecinde devlet kadrolarından dışlanan muhafazakâr kesim, AK Parti iktidarında kendine buralarda yer bulmaya başlamıştır. Bu değişim araştırmamızda 40 yaş altı ve üstü öğretmenler arasında bazı

önemli inanç değişimlerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. 40 yaş altı öğretmenlerin önemli bir kısmının bekar olduğu düşünülünce de bekar öğretmenlerin evli öğretmenlere göre halk dindarlığının yüksek çıkması anlaşılabilir.

Bunların dışında son 10 yıldır mistik güçlere yönelik inanışlar bakımından dünyayı kasıp kavuran gelişmeler ortaya çıkmıştır. Doğa üstü güçlere sahip kahramanlar Hollywood tabanlı filmlerde sıkça yer bulmaya başlamışlardır. Bu filmler hem dünya da hem de Türkiye’de en çok izlenen ve hasılat yapan filmler durumundadır. Özellikle Marvel serisinde gördüğümüz Deadpool (2016; 2018), Demir Adam (2008; 2010; 2013), Doktor Strange (2016), Fantastik 4’lü (2005; 2007), Galaksinin Koruyucuları (2014; 2017), Hayalet Sürücü (2007; 2012), Hulk (2003; 2008), Kaptan Amerika (2011; 2014; 2016), Kara Panter (2018), Karınca Adam (2015; 2018), Örümcek Adam (2002; 2004; 2007; 2012; 2014), Thor (2011; 2013; 2017), X-Men (2000; 2003; 2006; 2009; 2011; 2013; 2014), Yenilmezler (2012; 2015; 2018; 2019), vb. filmler sinema sektöründe tekel haline gelmiş durumdadır. Benzer şekilde Avatar (2009), Batman (2016), Süpermen (2006; 2016) gibi filmlerde de doğa üstü ve mistik öğeler kendine bolca yer bulmaktadır.

Bu filmlerin dinî inanışlar üzerine etkileriyle ilgili bir saha çalışması görememiş olsak da her biri milyonlarca insan tarafından izlenen bu filmlerin mistik öğelere olan inanışlar üzerinde belli bir etki oluşturduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu bakımdan genç öğretmenlerde halk inançlarının daha yüksek çıkmasının arka planında bu çeşit bir akımın etkisinin olup olmadığı da sorgulanmalıdır.

Güncel Tartışmalar

Dinler ilk ortaya çıktıkları zamandan itibaren birçok meselede günlük tartışmaların konusu haline gelmektedir. İslam açısından, ilk halife Hz. Ebû Bekir döneminde din tartışmaları dinden dönenler, zekât ibadetinin mahiyeti ve halifeye itaat konularına odaklanmıştır (Yazar, 2019a: 24). Emevîler döneminde siyasi

meşruiyet arayışları, hadislerin tedvini ve tasnifi, fıkıh ve kelam sistematığının oluşturulması konuları ön plandadır. Abbâsiler döneminde tasavvufî hareketler ve bunlar üzerinden yürüyen tartışmalar göze çarpar. Büyük Selçuklular'da hâkimiyet alanında otorite sağlayabilme adına Şia ile mücadele söz konusudur (2019b: 211). Osmanlı'nın son döneminde içtihat kapısının tekrar açılması çerçevesinde birçok tartışma ön plana çıkmaktadır. Modern Türkiye'ye geçişle birlikte son bir yüzyıldır İslam'da kadınla ilgili hükümler ve bu çerçevede başörtüsü, laiklik ile din dersleri konuları devamlı olarak hem siyasi hem de dinî çevrelerin tartışma konusu haline gelmiştir. Son birkaç yıldır azalmakla birlikte bu tartışmalar güncelliğini devamlı korumuştur.

Laiklik ve laikliğin nasıl uygulanacağıyla ilgili tartışmalar Türkiye siyasi tarihi boyunca ülke gündemini en uzun süre işgal eden konulardır desek yanlış olmayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu anayasalarında devletin dinî İslam olarak geçerken bu durum 1928 Anayasası ile kaldırılmıştır. 1937'de de laiklik prensibi anayasaya girmiştir.

Laiklik teorik olarak din ve devlet işlerini birbirinden ayırarak tarafsız bir tutum sergilenmesini hedeflese de Türkiye'de laikliğin uygulanışı son yıllara kadar hep sorunlu devam etmiştir. Devlet gerçek anlamda dinden elini çekmemiş, dine yön verme çabasını hep sürdürmüştür. Buna karşın dinin her alanda devlet yönetiminden ve kamu düzeninden çekilmesini istemiştir. Bu durum baskıcı bir laikliğe yol açmış, muhafazakâr kesimin isteklerine kulak tıkanmıştır. Onlarca yıl ülke gündemini meşgul eden başörtüsü konusu ve imam hatip mezunlarının üniversite giriş sınavlarında karşılaştığı katsayı problemi laiklik temelli argümanlarla görmezden gelinmiştir.

28 Şubat sürecinin etkisiyle sert laiklik uygulamaları kamunun her alanına yayılmıştır. Üniversite öğrencilerinin başörtüsüyle eğitim alma hakkı ve devlet memurlarının başörtülü çalışma hakkı görmezden gelinmiştir. Kamusal alan adı altında hastanelere varınca-ya kadar başörtü yasağının genişletildiği durumlar olmuştur. Bu

kitabın yazarı, 2005 yılında zorunlu askerliğini yaptığı süreçte askeri bölüğün alay komutanının yemin törenine gelecek aileler hakkında askerleri uyararak kimsenin yemin töreni yapılacak askeri alana “çağdışı kıyafetlerle” gelemeyeceğini söylediğine bizatihi şahit olmuştur. Asker ocağı bile oğlunu ziyaret etmek isteyen başı örtülü annelere kamusal alan çerçevesinde yasaklanmıştır.

10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlaması gibi resmî davetler çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde düzenlediği resepsiyonlara davet ettiği milletvekillerinin eşlerinin başı açık olanlarına eşli davetiye gönderirken eşinin başı kapalı olanlara tek başına davetiye göndermiş, hatta bu durumu o zaman Başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan ve diğer hükümet üyeleri için dahi uygulamıştır. Meclis ve Cumhurbaşkanlığı Köşkü kamusal alan görülerek başı örtülü kadınlar buralara sokulmamak istenmiştir. 10. Cumhurbaşkanı Sezer'in düşüncesine göre laik bir ülkede birey inancının dünya yaşamını etkilemesine izin vermemelidir (Sezer, 2004). Bu düşüncesini defaatle dile getiren Sezer'e göre inanç sadece bilinç düzeyinde kalmalı, kamusal alana yansımamalıdır. Bu görüş sadece Sezer'e has bir düşünce değildir. Cumhuriyet tarihi boyunca devletin yönetici kadrosunun bu çerçevede düşündüğü görülmektedir. Laiklik uygulamaları da bu düşüncenin etkisi altında şekillenmiştir.

O zamanlar güncel bir tartışma olması sebebiyle 2005 yılında uyguladığımız ankette öğretmenlerin o zamanki Cumhurbaşkanı Sezer'in bu düşüncelerine katılıp katılmadıklarını görmek için “Laik bir ülkede birey inancının dünya yaşamını etkilemesine izin vermemelidir.” önermesini anketimize dâhil etmiştik. AK Parti iktidarında son 10 yılda laiklik uygulamalarında önemli bir değişikliğin olduğu aşikârdır. Sert laiklik uygulamaları terk edilmiş, kamusal alanla ilgili problemler büyük ölçüde ortadan kaldırılmış durumdadır. Fakat bu değişim herkesin zihin dünyasında aynı derecede kabul görmüş müdür?

Yaptığımız anket öğretmenler açısından ilginç bir sonuç ortaya koymaktadır. İnançın dünya yaşamını etkilememesi gerektiğini

düşünenleri oranı %32.6, bu duruma kısmen katılanların oranı da %26.5 olarak gerçekleşmiştir. Ancak %41'lik bir kesim bu önermeye karşı çıkmıştır (Tablo 28). Bu sonuçlar öğretmenlerin önemli bir kısmının zihninde katı bir laiklik düşüncesinin izlerinin bulunduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar üzerinden son 10 yılda AK Parti eliyle hızlıca terk edilen katı laiklik uygulamalarının en azından bir kısmının öğretmenler tarafından içselleştirilemediği iddia edilebilir.

Tablo 28. Laiklik ve Başörtüsü Serbestliği ile İlgili Düşünceler

		Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Laik bir ülkede birey inancının dünya yaşamını etkilemesine izin vermemelidir.	sayı	128	104	161	393
	%	32.6	26.5	41.0	100
Üniversite öğrencilerinin başörtüsü takması serbest olmalıdır.	sayı	326	61	20	407
	%	80.1	15.0	4.9	100

Bununla birlikte bazı uygulamalardaki değişikliklerin kabul oranı daha yüksektir. Özellikle başörtüsünün kamuda kullanımı yıllar geçtikçe kanıksanmaktadır. Üniversite öğrencileri tarafından kullanımı ise artık çok büyük bir kabul görmektedir. Örneğin Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu Ekim 2019 itibarıyla yaptığı bir konuşmada partisinin eski politikalarına şu cümlelerle eleştiri getirmektedir: “Gerçeği konuşalım. Bir başörtüsü meselesini Türkiye Cumhuriyeti’nin en temel mesele haline getirdik. Sana ne kardeşim. Kadın ister başörtüsü takar, ister takmaz. O kız çocuğumuz üniversiteye gidiyor mu, okuyor mu, imkânını sağlıyor muyuz? Derdin o olmalı. Çocuklarımız okumalı, bilimi öğrenmeli ve hayatı sorgulamalı.” (Kılıçdaroğlu, 2019).

Öğretmenler açısından da üniversite öğrencilerine başörtüsü konusunda serbestlik sağlanmasının geniş bir kabul gördüğü anlaşılmaktadır. “Üniversite öğrencilerinin başörtüsü takması serbest olmalıdır.” şeklindeki önermemize katılımcıların %80’i kesinlikle katılmaktadır. %15’lik kesim de kısmen bu düşüncededir. Bu grubun genel olarak serbestlikten yana olmakla birlikte yine de belli çekinceler taşıdığı anlaşılmaktadır. Geri kalan %5 ise üniversite öğrencileri için bile olsa başörtüsü serbestliği istememektedir (Tablo 28).

Bağımsız değişkenlerimiz açısından bu iki soruya verilen cevaplarda belirgin bir farklılaşma olmamakla birlikte 40 yaş üstü öğretmenlerin ve yüksek okul mezunlarının daha sert bir laiklik anlayışı benimsediği görülmektedir. Başörtüsü kullanmayan kadınların başörtüsü konusunda belli bir baskı hissetme korkusuyla başörtüsü serbestliğini daha az destekleyeceği düşünülebilir. Fakat, iki soru açısından da cinsiyete dayalı hiçbir fark oluşmamıştır. Bu durum da dikkat çekicidir.

Başörtüsü üzerinden yürütülen tartışmaların ana konularından biri de başörtüsünün dindeki yeridir. Araştırmalar Türkiye’deki kadınların %63-71 arasında bir oranda başlarını örttüğünü göstermektedir (Konda, Baramotre, 2007; 2010; 2019)¹². Fakat başın

¹² KONDA’nın 2003 yılındaki araştırmasına göre Türkiye’de başını örtenlerin oranı %64.2’dir. Aynı şirket 2007 yılındaki raporunda başörtülü kişilerin sayısında önemli bir artış olduğunu iddia ederek bu oranı %69.4’e çıkarmıştır. 2010 yılındaki araştırma da artış trendinin devam ettiğini göstererek başını kapatanların oranını %71.2 olarak açıklamıştır. Yine aynı şirket 2019 yılında yayınladığı son raporunda ise 2008 yılı itibarıyla başı örtülü olanları önceki raporlarının aksine %66 olarak göstermiş, 2018 yılı itibarıyla da bu oranın %63’e düştüğünü iddia etmiştir. Bu raporların hepsi KONDA’nın kendi resmî web sayfasında mevcuttur. KONDA’nın raporları kendi içinde çelişkilidir. Bu durum KONDA’nın önceki raporları üzerinde bir manipülasyon yapıp yapmadığı kuşkusunu ortaya çıkarmaktadır. KONDA, anket şirketleri içerisinde seçim sonuçlarını tahmin etme oranıyla diğer şirketlere göre daha yüksek bir prestije sahiptir. Fakat kendi raporları kendisini yalanlamaktadır.

Burada özellikle genç okuyucu rakamlarda sehven bir hata yapılmış olduğunu düşünebilir. İlk akla gelen makul açıklama da budur. Fakat niyetli bir manipülasyon ihtimali de akıldan tamamen çıkarılmamalıdır. AK Parti iktidarının ilk iki döneminde özellikle medya üzerinden Türkiye’nin İslamlaştı(rıldı)ğı iddiası çok güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Bu iddialar KONDA gibi şirketlerin verileri üzerinden de

hangi maksatla kapatıldığı üzerine yapılan konuşmalar 2000'li yılların vazgeçilmez ve sonuçlanmaz tartışmalarındandır. Kimi, bu kitabın başında gördüğümüz yapısalcı teorilerin izinden giderek kadınların fiilleri üzerindeki aktörlüğünü (agency) yok sayarak başörtülü kadınları toplumsal sistemin ve baskının kurbanı olarak görmekte, kimi başörtüsünü siyasi İslam'ın Truva atına benzetmekte, kimi de suçlayıcı bir dille başörtülü kadınları gericilikle suçlamaktadır. Masa başında veya televizyon ekranlarında yürütülen tartışmalarda başörtülü kadınların kendisi adeta bir nesne konumuna düşürülerek onların fikirleri alınmadan bu konuşmalar yıllar boyunca sürüp gitmiştir. AK Parti iktidarının gücüyle doğru orantılı olarak son yıllarda bu tartışmalar artık medya üzerinden yürütülmemektedir. Fakat konunun tamamen gündemden düştüğünü de düşünmek doğru olmaz. Muhafazakâr kesimin kendisi de başörtüsünün dindeki yeri hususunu devamlı irdelemektedir. Onun için konu canlılığını hep korumaktadır.

Öğretmenlerin konuyla ilgili düşüncelerine gelecek olursak katılımcıların yaklaşık dörtte üçü (%73) gibi kahir bir ekseriyetinin başörtüsünü dinî bir emir olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte geri kalan dörtte birlik kesimin başörtüsünü dinî bir gerekçeyle ilişkilendirmeyen açıklamaları da dikkat çekicidir. Başörtüsünü geleneksel bir uygulama olarak görenler %17.1; siyasi bir sembol olarak değerlendirenler %7.4; fanatizm ve gericilik olarak yorumlayanlar da %2.5'dir. Bu değerlendirmelerde bağımsız değişkenlerimiz açısından sadece yaşa göre bir farklılaşma meydana gelmiştir ($p=.024$). Genç öğretmenler başı örtmenin dinî bir emir olduğuna daha fazla inanırken yaş

sözde "bilimsel" tabana oturtulmuştur. KONDA'nın başörtülü oranının birkaç yıl içinde %64'ten %71'e çıktığı iddiası bu bakımdan basit hesap hataları olarak görülemez. Bu tezler üzerinden Cumhuriyet Mitinglerinde ve 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde ortaya çıkarılan 367 krizinde örneklerini gördüğümüz üzere 2000'li yılların ortalarında toplumsal gerilimler tırmandırılmıştır. 2008 yılında AK Parti'ye açılan kapatma davasının temel gerekçeleri arasında bu iddialar bulunmaktadır. KONDA gibi şirketlerin yayınladığı ve gerçekliği tartışmalı bu raporlar yangına körükle gidilmesine sebep olmuştur. Her rapor değerlendirilirken bu hassasiyet içerisinde değerlendirilmelidir.

ileri olanların bu durumu bir gelenek veya siyasi bir sembol olarak görme ihtimalleri daha fazladır (Tablo 29).

Tablo 29. Başörtüsü Algısı ile Yaş Arasındaki İlişki

<i>Sizce başörtüsü takmak nedir?</i>		Yaş		Toplam
		20-40	41 ve üzeri	
Dinî bir emirdir.	sayı	199	96	295
	%	78.0	64.4	73.0
Siyasi bir semboldür.	sayı	14	16	30
	%	5.5	10.7	7.4
Fanatiklik ve gericiliktir.	sayı	6	4	10
	%	2.4	2.7	2.5
Bir gelenektir.	sayı	36	33	69
	%	14.1	22.1	17.1
Toplam	sayı	255	149	404
	%	100	100	100

Başörtüsüyle ilgili algıların onun kamuda serbestliğiyle ilgili düşünceleri de doğrudan etkilediği görülmektedir. Başörtüsünü siyasi bir simge olarak gören öğretmenlerin %18'i üniversite öğrencilerinin bile başını kapamasına izin verilmesine karşı çıkmaktadır. Başörtüsünü bir gelenek veya gericilik alameti olarak görenlerde bu oran %10'a gerilemektedir. Başörtüsünün dinî bir emir olduğunu düşünenlerin ise ancak %2'si yasaklanması taraftarıdır.

Tarikat ve cemaatlerle ilgili tartışmalar da ülkemizde canlılığını her zaman koruyan konulardandır. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin de dinî bir cemaat yapılanması tarafından gerçekleştirilmesi dinî cemaatler konusundaki toplumsal hassasiyeti arttırmıştır. Halbuki tasavvuf hareketleri ilk ortaya çıktıkları dönem-

lerde İslam dininin yayılması ve yaşanması anlamında önemli vazifeler yapmıştır. İslam'ın hem Türkler arasında yayılmasında (Özaydın, 2012: 478-479) hem de Anadolu coğrafyasında yerleşmesinde (Özköse, 2003) tasavvuf hareketlerinin yadsınamaz bir yeri vardır. Tarikatlar yüzlerce yıl yaygın eğitim kurumları gibi işlev görmüşlerdir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte 1925 yılında tekke ve zaviyeler kapatılarak tarikat yapılanmalarının halk üzerindeki etkisi kırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte yer altına çekilen tarikatlar faaliyetlerini çoğunlukla gizlilik içinde yürütmeye başlamıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte tarikatlar da tekrar görünürlük kazanmıştır. Türkiye siyasi tarihine bağımlı olarak tarikat ve cemaatlerin gücü yıllar içerisinde değişim göstermiştir. Halkın tarikat ve cemaatlere bakışı Türk siyasi tarihindeki çalkantılara göre hep değişim göstermiştir.

Tarikat ve cemaat yapılarına karşı Özal döneminde oluşan iyimser hava 28 Şubat sürecinde kesintiye uğramıştır. AK Parti iktidarında tekrar bu iyimser havaya dönülürken Gülen grubunun bütün kurumları kontrol etme iştahı ve bunun sonucunda darbe girişimi yapmaya varacak bir cüretkârlık göstererek terör örgütüne (FETÖ) dönüşme süreci ve diğer birçok dinî grubun yaptığı ve kamuoyuna mâl olan yanlışlar, halkın bu kurumlara olan güvenini tamamen sarsmıştır.

Tablo 30. Tarikat ve Cemaat Yapılanmalarına Karşı Bakış

<i>Tarikat ve cemaatlere nasıl bakıyorsunuz?</i>	Sayı	%
Dinin doğru anlaşılmasını engelliyorlar.	228	56.9
İnsanların manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeleri bakımından yararlıdırlar.	50	12.5
Ülkemizin gelişmesini engelliyorlar. Faaliyetlerine engel olunmalı.	93	23.2
Diğer	30	7.5
Toplam	401	100

Öğretmenlerde de bu hoşnutsuzluğun izleri görülmektedir. Tarikat ve cemaatlerin insanların manevi ihtiyaçlarını tatmin etmeleri bakımından faydalı olacağını düşünenlerin oranı sadece %12.5'tir. Öğretmenlerin yarısından fazlası (%56.9) bu yapıların dinin doğru anlaşılmasını engellediğini düşünmektedir. Bunun yanında yaklaşık dörtte birlik (%23.2) bir kesim de tarikat ve cemaatlerin zararının o kadar yüksek olduğunu düşünmektedir ki faaliyetlerinin önüne geçilmesi gerektiğini salık vermektedir. Son olarak %7.5'lik "diğer" seçeneğini işaretleyen katılımcıların da genel olarak bu kurumları zararlı gördükleri veya kendilerine müsaade edilecekse bile devamlı bir kontrol altında olmaları gerektiğini belirttikleri görülmüştür (Tablo 30). Bu sorumuzda bağımsız değişkenlerimiz açısından bir farklılaşma oluşmamıştır. Bu bakımdan öğretmenlerin tarikat ve cemaatler konusunda homojen bir düşünce sergilediği söylenebilir.

Bu başlık altında değerlendirebileceğimiz son soru ise din kültürü ve ahlak bilgisi dersiyle ilgili öğretmenlerin tutumudur. Dinin okullar üzerinden devlet eliyle öğretilmesi hususu Cumhuriyet tarihimizin yüzyıllık tartışmalarındandır. 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılarak din öğretimi devletin kontrolüne alınmıştır. Din öğretimi verme amacıyla açılan imam hatip okulları ile İstanbul Üniversitesi'ne (Darülfünun) bağlı olarak açılan tek ilahiyat fakültesinin de birkaç yıllık bir süreç içinde kapatılması din öğretimini sekteye uğratmıştır. Çok partili hayata geçişle birlikte din dersleri okul müfredatına dönmeye başlamış, imam hatip okulları ve ilahiyat fakülteleri tekrar açılmıştır (Ayhan, 1999).

Artan komünizm tehdidine karşı 1980 darbesi sonrasında çıkarılan 1982 Anayasası'nda din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu dersler arasına alınmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında din öğretimi eğitim kademesinden çıkarılırken bu sefer de tersine din öğretimi anayasal bir zorunluluk haline getirilmiştir. Bu durumdan belli bir kesim rahatsızlık duysa da anayasa sebebiyle buna rıza göstermek zorunda kalmış

görülmektedirler. Özellikle bazı Alevi gruplar din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin zorunlu olmasından duydukları rahatsızlığı her fırsatta dile getirmektedir. Bu zorunluluğa karşı hem Türk yargı sistemine karşı hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde açılmış onlarca dava mevcuttur (Yılmaz, 2013).

Konuyla ilgili olarak eğitim camiasının merkezinde bulunan öğretmenlerin de din kültürü ve ahlak bilgisi dersi hakkında ne düşündükleri önemlidir. Anketimize katılan öğretmenlerin yaklaşık üçte biri (%30.7) öğretim hayatlarının belli bir döneminde bu dersleri verdiklerini belirtmiştir.

Öğretmenlerin %83.7 gibi çok büyük bir kısmı bu dersin kesinlikle okutulması gerektiğini düşünmektedir. %10.4'lük bir kesim ise bu derslere özel bir önem atfetmemekte ve okutulsa da okutulmasa da fark etmeyeceğini belirtmektedir. %5.9'dan oluşan küçük bir grup ise laik bir ülkede din dersinin olamayacağını savunmaktadır (Tablo 31).

Tablo 31. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerine Bakış ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

<i>Din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin okutulmasını gerekli görüyor musunuz?</i>	Cinsiyet		Toplam	
	Erkek	Kadın		
Kesinlikle okutulmalı.	sayı	113	223	336
	%	76.9	87.8	83.8
Laik bir ülkede din dersi olmamalı.	sayı	15	9	24
	%	10.2	3.5	6.0
Okutulsa da olur, okutulmasa da.	sayı	19	22	41
	%	12.9	8.7	10.2
Toplam	sayı	147	254	401
	%	100	100	100

Verileri bağımsız değişkenlerimiz açısından karşılaştırdığımızda sadece cinsiyete dayalı anlamsal bir farklılaşma tespit edilmiştir ($p=.007$). Kadın öğretmenlerin din derslerine daha fazla önem verdiği görülmektedir. Laik bir ülkede din dersinin meşruiyeti konusunda kadınların oldukça azı bunu bir sorun olarak addetmektedir.